

अध्याय एक

परिचय

१.१. अध्ययनको पृष्ठभूमि

गद्य भाषामा लेखिने, छोटो आकारको, एकोन्मुख प्रभाव सिर्जना गर्ने र आफैमा पूर्ण रहन आख्यानात्मक रचना नै कथा हो ।

कथा विश्वमा सबभन्दा लोकप्रिय विधा हो । अत्यन्तै प्राचीन कालदेखि संसारका लोकजीवनमा व्याप्त रहेको कथा सुरुमा लोककथा वा दन्त्यकथाका रूपमा प्रचलित थियो । लोकस्तरका यस्ता प्राचीन कथाहरूले आख्यानका रूपमा काव्य-महाकाव्य वा लोकगाथामा प्रवेश पाएका पनि हुन । कथाका यस्ता स्वरूप पूर्व र पश्चिम दुवै साहित्यभूमिका पाइन्थे । यिनै लोकस्तरमा रहेका कथाहरूलाई पछिपछि लेख्यस्तरमा प्रस्तुत गर्न थालियो ।

लेख्य स्तरमा पाइने प्राचीन कथाहरूका सूत्रहरू पूर्वीय साहित्यका वेद, बौद्ध जातक कथाहरू पञ्चतन्त्र, हितोपदेश आदि हुँदै अघि बढेका हुन् । पश्चिममा बाइबलका धार्मिक कथाहरू इसप नीति कथा, डेकामेरोँ आदिले कथाको स्वाद चखाउने काम गर्दै आएका हुन । यी आधुनिक स्तरको एक साहित्यिक विधाको कलात्मक स्वरूपलाई झल्काउने प्रसङ्ग मात्र हुन् ।

अहिले विश्वभर लोकप्रिय भई लघु आकारमा व्यापक हुन पुगेको कथाको जन्म सर्वप्रथम अमेरिकामा भएको हो । आधुनिक कथाका जनक अमेरिकाली कथाकार एडगर एलेन पो हुन । त्यसपछि आधुनिक कथाको विस्तार युरोपका विभिन्न राष्ट्र हुँदै बेलायतमा निकै लोकप्रिय बन्यो । बेलायतको प्रभावबाट भारतमा यस विधाले भिन्नित्त पाएपछि नेपालसम्मै यसको प्रभाव विस्तार हुन पुग्यो ।

नेपाली कथाको परम्परा लोककथा बाटै विकास भएको पाइन्छ । नेपाली कथाको लेख्य रूपको थालनी शक्तिवल्लभ अर्ज्यालको 'महाभारत विराट पर्व' वि.सं.१८२७ बाट भएको हो । तर आधुनिक नेपाली कथाको सुरुवात गुरुप्रसाद मैनालीको 'नासो' कथा वि.सं.१९९२ मा 'शारदा' पत्रिकामा छापिए पश्चात हुन्छ । त्यसपछिका विभिन्न कथाकारहरूले कथा विधामा योगदान दिएको पाइन्छ ।

(सोमप्रसाद शर्मा: नेपाली कथा र उपन्यास सहयोगी पृ १,२)

कथाको भाषा साहित्य तथा शब्द भण्डारसँग पनि गहिरो सम्बन्ध रहेको हुन्छ । यसैलाई मध्यनजर गर्दै उच्च माध्यमिक परिषदले प्रकाशित गरेको कक्षा ११ को अनिवार्य नेपाली अन्तर्गतको सबैको नेपाली पाठ्य पुस्तकमा नेपाली कथाकारहरूको पाँचवटा कथालाई समावेश गरिएको छ । कक्षा ११ को अनिवार्य नेपाली विषयको पाठ्यक्रमले राखेको उद्देश्यहरू मध्ये विभिन्न पाठहरूमा समावेश भएका शब्दहरूको अर्थ पत्ता लगाउनु, शब्द स्रोत पहिल्याउन सक्नु तथा शब्दवर्ग छुट्याउन सक्षम हुनु पनि राखिएका छन् । पाठ्यक्रमको मर्म अनुसार विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न नयाँ शब्दसँग परिचित गराउनमा यो विधाको सबैभन्दा बढी महत्व रहेको देखिन्छ । किनकि कथा विधा आफैँमा रोचक, आस्वादनपूर्ण र मनोरञ्जनात्मक हुने भएकाले विद्यार्थीहरूको ध्यान आकृष्ट गराउनमा सबैभन्दा सफल कथाहरूमा अनेकौँ शब्दहरू पनि रहेका हुन्छन् । ती शब्दहरू तत्सम, तद्भव तथा आगन्तुक शब्दका रूपमा देखिएका हुन्छन् । ती शब्दहरू मध्ये कतिपय शब्दसँग विद्यार्थीहरू परिचित हुन्छन् भने कतिपय नयाँ शब्द पनि आएका हुन्छन् जुन शब्दको अर्थ तथा त्यसको स्रोतका बारेमा विद्यार्थी अनभिज्ञ हुन्छन् । अतः ती कथाहरूमा रहेका शब्द भण्डारगत शब्दहरूमध्ये आगन्तुक शब्दहरूको भाषा स्रोत र शब्दवर्गगत अध्ययन गर्न यो अनुसन्धान प्रस्ताव गरिएको छ ।

१.२. समस्याको कथन

अनुसन्धानको लागि छानिएको कुनैपनि विषय समस्याको रूपमा रहन्छ । समस्या कथनमा समस्याको पूर्ण विवरण दिइएको हुन्छ । समस्याको प्रकृति, समस्या छान्नका मूलभूत कारणहरू दिई तिनीहरूको व्याख्या गरि दिनु आवश्यक हुन्छ । समस्या कथनमा शोधकर्तासँग गाँसिएर आउने मूलभूत प्रश्नहरू उठ्ने गर्दछन् । यसै सन्दर्भमा प्रस्तुत शोध परीक्षणको रूपमा रहेको कक्षा ११ को 'सबैको नेपाली' पाठ्य पुस्तकको कथा विधामा आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोगको स्थितिसँग यो अनुसन्धान कार्यबाट निम्न लिखित समस्यामाथि प्रकाश पारिएको छ ।

- क. कक्षा-११ को 'सबैको नेपाली' पाठ्य पुस्तकको कथा विधामा आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोगको स्थिति कस्तो रहेको छ ?
- ख. कुन-कुन भाषास्रोतबाट प्रयुक्त आगन्तुक शब्द आएका छन् ?
- ग. प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरू कुन शब्दवर्ग अन्तर्गत रहेका छन् ?
- घ. आगन्तुक शब्दको दृष्टिले कथाहरूको तुलनात्मक स्थिति कस्तो छ ?

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

उद्देश्य शोध अनुसन्धानको केन्द्र हो । समस्या कथनमा उठाइएका मूलभूत प्रश्नहरूको समाधान नै उद्देश्य हो । यो तथ्यलाई मध्यनजर गर्दै यस अध्ययनका उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् ।

- क. कक्षा-११ को 'सवैको नेपाली' पाठ्य पुस्तकको कथा विधामा प्रयोग भएका आगन्तुक शब्दका भाषास्रोतको पहिचान गर्नु,
- ख. उक्त आगन्तुक शब्दहरूलाई शब्दवर्गको आधारमा वर्गीकरण तथा विश्लेषण गर्नु,
- ग. आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोगका आधारमा शब्द तथा कथाहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु,

१.४. अध्ययनको औचित्य र महत्त्व

नेपाली भाषामा प्रयोग हुने विभिन्न शब्दहरूमा ज्यादै विविधता रहेको छ । नेपाली भाषाको विकास प्राचीन समयदेखि हुँदै आएकोले यसले लामो कालखण्ड पार गरेको छ । साथै नेपालमा जातीय विविधता भएकाले देशभित्रै बोलिने अन्य भाषाहरूबाट पनि विभिन्न शब्दहरू नेपाली भाषाले सापटी लिएको छ । त्यस्तै विभिन्न क्षेत्रमा विभिन्न प्रयोजनका लागि विदेशी शब्दहरू पनि नेपाली भाषामा आएका छन् । ती सबै शब्दहरूलाई आगन्तुक शब्द अन्तर्गत लिने गरिन्छ ।

यस प्रकारका आगन्तुक शब्दहरूसँग विद्यार्थीहरूलाई परिचित गराउनु पनि पाठ्यक्रमले आफ्नो उद्देश्य बनाएको हुन्छ । त्यसका लागि विभिन्न विधाहरूमा यस प्रकारका शब्दहरू राखिएका हुन्छन् । विविध विधाहरूमध्ये महत्वपूर्ण विधा कथामा पनि यसप्रकारका शब्दहरू रहेका हुन्छन्, जुन शब्दहरूको भाषा स्रोत पत्ता लगाउन सकेमात्र विद्यार्थीहरूले त्यसको गहन अर्थ बुझी राम्रोसँग प्रयोग गर्न सक्छन् । त्यसैले यस अनुसन्धानको मार्फतबाट निम्न औचित्य तथा महत्व पुरा हुने दर्शाउन सकिन्छ ।

- क. विद्यार्थीहरूलाई आगन्तुक शब्दको भाषा स्रोत पहिल्याउदै त्यसको प्रयोग गर्न,
- ख. शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्दहरूलाई छुट्याउन,
- ग. विद्यार्थीहरूको स्तर अनुरूप त्यसको सान्दर्भिकताको मापन गर्नु,
- घ. आगन्तुक शब्दको सरलता र जटिलता पहिल्याउन,

१.५. अध्ययनको परिसीमा

यस शोधकार्यको अध्ययनको परिसीमा निम्न लिखित आधारमा गरिएको छ ।

- क. प्रस्तुत अध्ययन कक्षा-११ को अनिवार्य नेपाली अन्तर्गत कथा विधामा सीमित रहेको छ ।
- ख. प्रस्तुत अध्ययन उक्त पाठ्य पुस्तकका कथामा पाठहरुमा रहेका कोशीय शब्दमा (नाम,सर्वनाम, विशेषण र अव्यय) मा सीमित रहेको छ ।
- ग. आगन्तुक शब्दहरुलाई देशज तथा विदेशज आधारमा मात्र वर्गीकरण गरिएको छ ।
- घ. आगन्तुक शब्दको पहिचान र वर्गीकरण नेपाली वृहद् शब्दकोषको आधारमा गरिएको छ ।
- ङ. शब्दहरुको वर्णानुक्रम र वर्गीकरण नेपाली वृहद् शब्दकोशको प्रविष्टिको आधारमा गरिएको छ ।
- च. आगन्तुक शब्दहरुमा पनि नदोहोरिएकालाई मात्र लिइएको छ ।
- छ. प्रस्तुत अध्ययनमा कुनै पनि अभ्यासका खण्डलाई समावेश गरिएको छैन ।

१.६. अध्ययनको रूपरेखा :

यस अनुसन्धान कार्यको अध्ययनको रूपरेखा निम्न अनुसारको रहेको छ ।

- क. अध्याय: एक- परिचय
- ख. अध्याय: दुई- पूर्वकार्यका समीक्षा र सैद्धान्तिक ढाँचा
- ग. अध्याय: तिन-अनुसन्धान विधि
- घ. अध्याय: चार-तथ्याङ्कको व्याख्या, विश्लेषण
- ङ. अध्याय: पाँच-सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता तथा सुझाव

अध्याय-दुई

पूर्व कार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक ढाँचा

२.१. पूर्वकार्यको समीक्षा

उच्च माध्यमिक तह अन्तर्गतको कक्षा-११ को 'सबैको नेपाली' पाठ्य पुस्तकमा राखिएका कथा विधामा रहेका आगन्तुक शब्दहरूको शोध अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गर्न यसअघि भाषाका क्षेत्रमा भएका विभिन्न प्रकारका खोज अनुसन्धानको गहन अध्ययन गरियो । त्यस्ता शोधहरू देश तथा विदेशका विभिन्न अनुसन्धानकर्ताहरूले प्राप्त गरेका उपलब्धिहरूलाई मनन गर्ने कार्य गरियो । ती विद्वानहरूले गरेका शोध अनुसन्धानको संक्षिप्त चर्चा गर्नु यहाँ सान्दर्भिक देखिन्छ ।

सर्वप्रथम शब्दभण्डारको अध्ययनको थालनी सन् १९२१ र १९३१ मा थर्नडाइक तथा सन् १९३६ मा हर्नले प्रौढ सम्बन्धी अध्ययन गरेका थिए । अध्ययनकै सिलसिलामा सन् १९४६ मा एर्डवार्डस सम्बन्धी मिनिभायसहरूले बेलायतका बाल बालिकाहरूको शब्दावली सम्बन्धी अध्ययन गरेको पाइन्छ ।

पा.वि.पत्रिका २०४२ पूर्णाङ्क १५)

रडरोड (सन् १९७३) ले 'ए स्टडी अफ द डेभलपमेन्ट अफ द प्राइमरी स्कूल अफ नेपाल' शीर्षकमा प्राथमिक तहका बालबालिकाहरूको मौखिक प्रयोगमा आउने शब्दहरू पहिल्याउन अनुसन्धान गरेको देखिन्छ ।

'द बेसिक एन्ड प्राइमरी प्रजुकेसन मास्टरस प्लान (सन् १९९१-२०००) मा' पाठ्यपुस्तक र अन्य सामग्री' नामक शीर्षकमा नेपाली भाषाको पाठ्य पुस्तकको अध्ययनको क्रममा शब्द भण्डारको अध्ययन गर्दा दैनिक प्रयोगमा आउने शब्दहरू प्रयोग नभएको लामालामा शब्दहरू प्रयोग गरिएको जस्ता कमी कमजोरीलाई औँल्याइएको छ ।

काठमाडौं शिक्षा क्याम्पसको लघु अनुसन्धान परियोजना कार्यक्रम अन्तर्गत अधिकारी र शर्मा (२०५४) ले 'कक्षा-३ पुरा गरेका विद्यार्थीहरूको शब्द भण्डार' शीर्षकमा एक अनुसन्धान गरिएको देखिन्छ । हालसम्मको अध्ययन अनुसन्धानमध्ये यसलाई एक भरपर्दो र सम्बन्धित विषय क्षेत्रमा सीमित रहेर गरिएको सान्दर्भिक अनुसन्धान मानिन्छ । उक्त अनुसन्धानको निष्कर्षमा शब्द भण्डार क्षमता सन्तोषजनक रहेको, छात्राको तुलनामा छात्र अग्रपङ्क्तिमा रहेको, पहिलो भाषा नेपाली हुने र दोस्रो

भाषा रूपमा नेपाली सिक्ने विद्यार्थीका विचमा खासै अन्तर नरहेको, पहिचानात्मक शब्द भण्डारसम्बन्धी क्षमतामा भने समग्र रूपमा राम्रो परिणाम नरहेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । स्थानका आधारमा सहरिया परिवेशका विद्यार्थीहरूको तुलनामा ग्रामीण परिवेशका विद्यार्थीहरूको स्तर तल रहेको भन्ने निष्कर्ष देखिन्छ ।

आचार्यद्वारा (२०५४) 'कक्षा पाँच पुरा गरेका विद्यार्थीहरूको शब्द भण्डार क्षमताको अध्ययन' शीर्षकमा अध्ययन गरिएको छ । जस अनुसार बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरूको शब्द भण्डार क्षमता मध्यमानभन्दा माथि रहेको देखाएका छन् । क्षेत्रको दृष्टिले उपत्यकामा विद्यार्थीहरूको क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहेको, पहाड र तराईका विद्यार्थीहरूको क्षमता मध्यमानभन्दा माथि रहेको स्थानीयताका दृष्टिले गाउँ सहर दुवै क्षेत्रका विद्यार्थीहरूको क्षमता बहुसङ्ख्यक रूपमा सन्तोषप्रद देखिएको, दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्नेको क्षमता भने मध्यमानभन्दा कम भएको तर पहिलो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्नेको क्षमता बढी रहेका, उमेर समूहका दृष्टिले ११-१४ वर्षका विद्यार्थीहरूको क्षमता मध्यमानभन्दा माथि नै देखाइएको छ । पहिचानात्मक शब्दमा पनि क्षमता राम्रो छ भने उत्पादनात्मक शब्दमा भने धेरै जसोको क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहेको देखाइएको छ ।

गिरी (२०५४) द्वारा गरिएको 'स्तर अनुरूपताका दृष्टिको मेरो नेपाली किताब कक्षा-४ मा शब्द भण्डारको विश्लेषण' शीर्षकको अनुसन्धान गरिएको छ । जसमा पाठ्य पुस्तकमा प्रयुक्त शब्द (शिक्षणीय दृष्टिले) लाई समानुपातिक रूपमा शब्दवर्गलाई स्थान नदिइएको, तत्सम शब्दको बढी प्रयोग भएको, पाठ लामालामा भएकोले व्यावहारिक नभएको, कठिन शब्दहरूको बाहुल्य रहेको, पहिचानात्मक शब्द स्तरभन्दा माथि भएको, शब्दवर्गमा नाम शब्द सन्तोषजनक रहेको, सर्वनाम र विशेषण शब्द मध्यमानभन्दा (५० प्रतिशत) बढी रहे पनि सन्तोषजनक नै भएको, अव्यय शब्द ६० प्रतिशत रहेकोले त्यसलाई सन्तोषजनक नै मानिएको, क्रियापद भने सन्तोषप्रद नभएको, स्रोतका आधारमा तत्सम र तद्भवको प्रयोग राम्रै मान्न सकिने पनि आगन्तुक शब्दको प्रयोग स्तरभन्दा माथि भएको देखाइएको छ ।

गौतम (२०५५) ले 'कक्षा-३ को मेरो नेपाली किताबमा समाविष्ट शब्द भण्डारको अध्ययन' शीर्षकमा अध्ययन गरेको पाइन्छ । उक्त अध्ययनमा शब्दवर्गलाई समानुपातिक स्थान दिएर पाठ्य पुस्तक निर्माण गरिनु पर्ने, शब्दहरूको चयन गर्दा

छनोट स्तरणमा ध्यानदिनु पर्ने, अनावश्यक रूपमा शब्दहरु दोहाऱ्याउँदा कठिनभन्दा व्यावहारिक र सरल शब्दलाई पाठ्य पुस्तकमा समावेश गरिनु पर्ने, शब्द भण्डार भाषिक क्षमताको अङ्ग भएकाले सोही अनुसार ध्यान दिएर शिक्षण गरिनु पर्ने, वैज्ञानिक पद्धतिलाई ख्याल गरेर मात्र पाठ्य पुस्तक तयार पार्नु पर्ने भन्ने निष्कर्ष निकालेको पाइन्छ ।

गौतमले (२०५५) 'कक्षा-३ को मेरो नेपाली किताबमा प्रयुक्त शब्दभण्डारको विश्लेषण' शीर्षकमा स्रोत र वर्गका आधारमा शब्दहरुको विभाजन गरेको छन् । यसमा स्रोतका आधारमा तद्भव शब्दहरुको प्रयोग बढी भएको (२८५०) र तत्सम शब्द दोस्रो स्थानमा (४४९) त्यसपछि आगन्तुक शब्द (१७३) रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

त्यस्तै नेपाली विषयमा विधावारिधि उपाधिको प्रयोजनका लागि भण्डारी (२०६०) ले 'प्राथमिक तह (कक्षा १-३) विद्यार्थीहरुको आधारभूत नेपाली शब्दभण्डार निरूपण' शीर्षकमा अनुसन्धान गरेका छन् । नेपाली भाषाका आधारभूत शब्दहरुको सङ्ख्या निर्धारण गर्ने, निर्धारित आधारभूत शब्दहरुलाई अक्षर सङ्ख्या पद वर्ग, एवम् प्रयोजनका लागि यस अनुसन्धानद्वारा निश्चित कक्षागत (१-२) शब्दसूची सिफारिस गर्ने उद्देश्य उक्त शोधमा पाइन्छ । यस क्रममा विभिन्न पाठ्यसामग्री तथा मौखिक स्रोतबाट शब्द सङ्कलन गरी अधिराज्यका विभिन्न भौगोलिक तथा पारिवारिक पृष्ठभूमि भएका बालबालिकाबाट प्राप्त उपयुक्त शब्द भण्डार अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको कक्षागत बाल शब्दभण्डारसँग मिल्दो जुल्दो निष्कर्ष पाइन्छ ।

थापा (२०६१) द्वारा 'कक्षा १० को नेपाली पाठ्य पुस्तकमा समाविष्ट तत्सम शब्दहरुको अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य गरेको पाइन्छ । सो शोधमा कक्षा १० को नेपाली पाठ्य पुस्तकका तत्सम शब्द पहिल्याउदा जम्मा १५९१ शब्द मध्ये १३०७ वटा तत्सम शब्दहरु रहेको देखाइएको छ । ती तत्सम शब्दहरुलाई शब्दवर्गको स्थिति, सर्गको स्थिति, निर्माण तथा बनोट प्रक्रिया समेत खुलाएर अध्ययन गरिएको छ । तत्सम शब्दहरुको तुलनामा तद्भव र आगन्तुक शब्दहरुको उपस्थिति बढी भएको, स्तर र तह अनुसारको शब्दभण्डारको छनोट नगरिएको, कुनै पाठमा सरल त कुनै पाठमा अत्याधिक कठिन शब्दहरु राखिएको जस्ता निष्कर्ष निकाल्दै यिनै पक्षलाई ध्यान दिएर पुस्तक निर्माण गर्नुपर्ने सुझावहरु प्रस्तुत शोध कार्यमा दिइएको छ ।

अधिकारी (२०६७) द्वारा 'कक्षा १० को नेपाली पाठ्य पुस्तकको कथा विधामा प्रयुक्त शब्द भण्डारको अध्ययन शीर्षकमा शोध कार्य गरेको पाइन्छ । कक्षा १० को नेपाली किताबको कथा विधामा शब्द प्रयोगको स्थिति पहिल्याउनु, शब्दवर्ग र स्रोतका दृष्टिले प्रयुक्त शब्दलाई वर्गीकरण गर्नु जस्ता उद्देश्यहरु निर्धारण गरिएको पाइन्छ । पुस्तकालयीय विधिलाई प्रमुख आधार मानेर यो शोधकार्य तयार गरिएको छ । पदवर्गगत र स्रोतगत वर्गीकरण नेपाली वृहद् शब्दकोशको आधारमा गरिने जस्ता सीमाहरु निर्धारण गरिएको छ । स्रोतका आधारमा आगन्तुक र तद्भव शब्द बढी भएका केही केही शब्दहरु शब्दकोशमै प्रविष्टि नपाएकालाई स्थान दिइएको जस्ता निष्कर्षहरु निकालिएका छन् ।

भट्टराई (२०६७) द्वारा स्नातकोत्तर तह पाठ्यांश प्रयोजनका लागि तयार गरिएको 'कक्षा ५ को नेपाली' पाठ्य पुस्तकमा समाविष्ट तत्सम शब्दहरुको स्थिति केलाउने कार्य गरेका छन् । पुस्तकालयीय विधिलाई मात्र प्रमुख आधार मानेर गरिएको प्रस्तुत शोधकार्यमा कक्षा-५ को नेपालीमा तत्सम शब्दहरुको स्थिति सन्तोषजनक नै रहेको तत्सम सर्वनाम, क्रियापद तथा निपात गरी तिन वर्गको वितरण त शून्यनै रहेको जस्ता निष्कर्ष निकालिएको छ । त्यसैले सर्वनाम, क्रियापद र निपातका तत्सम शब्द पर्ने गरी पाठ्य पुस्तक निर्माण गर्नुपर्ने सुझाव दिएका छन् ।

पौड्याल (२०६८) द्वारा स्नातकोत्तर तहको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको 'नेपाली दैनिक समाचारपत्रमा प्रयुक्त शब्दको अध्ययन' शीर्षकमा अनुसन्धान गरिएको छ । सो शोधकार्यमा नेपाली दैनिक समाचार पत्रहरुमा प्रयोग भएका शब्दहरुलाई अध्ययन गर्नु, स्रोतका आधारमा शब्दहरुको वर्गीकरण गर्नु, पदवर्ग छुट्याउनु, वर्णानुक्रममा राखी तिनको अनुपात छुट्याउनु जस्ता उद्देश्य राखेका छन् । पुस्तकालयीय विधिलाई प्रमुख आधार मानेर अध्ययन गरिएको प्रस्तुत शोधकार्यमा नेपाली राष्ट्रिय दैनिक समाचार पत्रमा मात्र केन्द्रित रहने, नागरिक, नयाँ पत्रिका र जनदिशा दैनिक पत्रिकाको प्रथम पृष्ठको समाचार खण्डमा मात्र सिमित रहने जस्ता सीमाहरु निर्धारण गरिएको छ । ६ अध्यायमा रहेको प्रस्तुत शोधकार्यमा नागरिक दैनिकमा ३०९ तत्सम, २७४ तद्भव र १४० आगन्तुक शब्दहरु प्रयोग गरिएको पाइएको निष्कर्ष निकालिएको छ । आगन्तुक शब्द र तत्सम शब्दको प्रयोग कम गरी तद्भव

शब्दको प्रयोग बढाउनु पर्ने, इ, ऋ र ऐ बाट शुरु भएका शब्दहरु नभएका, साथै नेपाली भर्ना शब्दको प्रयोग बढाउनु पर्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

नेपाल (२०६९) स्नातकोत्तर तहको प्रयोजनको लागि तयार पारिएको 'कक्षा आठको नेपाली पाठ्य पुस्तकको कथा र जीवनी विधामा प्रयुक्त शब्दभण्डारको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्रमा कक्षा-८ को नेपाली किताबमा प्रयुक्त कथा र जीवनी पाठ अन्तर्गतका विभिन्न शब्दहरुलाई स्रोत तथा पदवर्गको आधारमा व्याख्या विश्लेषण गरेको पाइन्छ । पुस्तकालयीय विधिमा आधारित यस शोध अनुसन्धानमा प्रत्येक पाठका शब्दसङ्ख्या तथा पदवर्गलाई प्रतिशतमा समेत देखाइएको छ । निष्कर्षमा तद्भव शब्दहरुको प्रयोग बढाउनु पर्ने, उखान टुक्काको प्रयोग कम भएकोले बढाउनु पर्ने, अनावश्यक रूपमा शब्दहरुको आवृत्ति गराउनु नहुने जस्ता कुराहरु रहेका छन् ।

त्यसैगरी सीता ज्ञवाली, अर्जुनप्रसाद पराजुली, दयाराम दुवाडी, आशाराम चौधरी, शङ्करसिंह साउत, ज्ञानेश्वर सुवेदी लगायतका अन्य व्यक्तिहरुबाट विभिन्न शीर्षक तथा प्रयोजनार्थ शब्द भण्डारको अध्ययन अन्तर्गत आगन्तुक शब्दहरुमाथि गरिएको शोध अनुसन्धान अझ न्यून रहेको देखिन्छ । त्यसैले शब्दभण्डार अन्तर्गतको आगन्तुक शब्दहरुमा पनि शोध अनुसन्धान हुनुपर्ने तर्फ ध्यान केन्द्रित हुनु आवश्यक देखिन्छ । समग्रमा पूर्वकार्यको अध्ययन र समीक्षाबाट आगामी कार्यको दिशा निर्देश प्राप्त भएको छ ।

२.२. अध्ययनमा पूर्वकार्यको उपयोगिता

कुनै पनि शोध अनुसन्धान गर्नु भन्दा पूर्व सो विषयसँग सम्बन्धित पहिले आएका अनुसन्धानहरुको सिंहालोकन गर्नु आवश्यक हुन्छ । पूर्व कार्यबाट आफूले गर्ने कार्य अगाडि त्यस्ता कार्य भए नभएको जानकारी प्राप्त हुन्छ । त्यस्तै पूर्व कार्यको अध्ययनबाट आफूले गर्नुपर्ने कार्यको कार्यदिशा स्पष्ट हुन्छ । यसैबाट पहिले बाँकी रहेको अध्ययनका विभिन्न क्षेत्रहरुको पहिचान गरी आफ्नो अध्ययनलाई नवीन तथा उपयोगी बनाउन सकिन्छ । जसको फलस्वरूप: अध्ययन अनुसन्धानकर्ताहरुको लागि एक उपयोगी अध्ययन स्रोत पनि बन्न सक्छ ।

यस अनुसन्धान कार्यका थालनी पूर्व गरिएको विभिन्न अनुसन्धानकर्ताहरुको शोध अध्ययनबाट सैद्धान्तिक तथा व्यवहारिक दुवैप्रकारको ज्ञान पाइयो । विशेषतः थर्नडाइक, हर्न तथा रडगोड जस्ता विदेशी विद्वानहरुका लेख रचनाबाट शब्दभण्डार

सम्बन्धी तथा शोध अनुसन्धानसम्बन्धी प्राथमिक ज्ञान पाइयो । जुन कुराले शोधकार्यको स्तरीयता र विश्वासनीयता बढाउनमा ठूलो मद्दत पुऱ्याउने छ । यसरी काठमाडौं शिक्षा क्याम्पसको लघु अनुसन्धान परियोजना कार्यक्रम अन्तर्गत अधिकारी र शर्माको शोध अध्ययनबाट विषयवस्तुमा सीमित र विशिष्टकृत भएर कसरी विश्वासनीय अनुसन्धान गर्न सकिन्छ भन्ने ज्ञात भयो । त्यस्तै पौड्याल (२०६८) ले गरेको पत्रपत्रिकामा रहेको शब्दभण्डारसम्बन्धी अध्ययनबाट शोध अनुसन्धानको क्षेत्र र विषयवस्तु विविध राखेर पनि अनुसन्धान गर्न सकिने जानकारी पाइयो । त्यस्तै नेपाल (२०६९) बाट पाठ्य पुस्तकको विभिन्न विधामा शोध अनुसन्धान गर्दा सीमाहरु कसरी निर्धारण गर्ने, उद्देश्य चयन कसरी गर्ने ? जस्ता कुराहरुका बारेमा जानकारी पाइयो । त्यस्तै अन्य अनुसन्धानकर्ताहरुको अनुसन्धानको अध्ययन गर्दा अत्यन्त सान्दर्भिक तथा यो शोध कार्यलाई अगाडि बढाउन टेवा दिने पाइयो ।

विभिन्न अनुसन्धानकर्ताहरुले शब्दभण्डारको क्षेत्रमा अनुसन्धान गर्दा बढी जसो तत्सम शब्दहरुमा अनुसन्धान गरेको पाइयो । त्यस्ता तत्सम शब्दहरुलाई पनि बढी जसो शब्दवर्गको आधारमा विशिष्टिकरण गरेर अध्ययन गरेको पाइयो । त्यस्तै पाठ्यपुस्तकमा रहेका विभिन्न विधाहरुलाई विशिष्टिकृत गरी अध्ययन गरेको पाइयो । शब्दभण्डार अन्तर्गत तद्भव र आगन्तुक शब्दहरुमा शोध अनुसन्धानको मात्रा कम भएको स्थिति देखियो । त्यस्तै नेपाल सरकारले माध्यमिक तह अन्तर्गत ९-१२ कक्षाको अवधारणा ल्याएपनि कक्षा-११ को नेपाली पुस्तकलाई आधार बनाएर अनुसन्धान गरेको पनि न्यून पाइयो । साथै आगन्तुक शब्दमा मात्र केन्द्रित रहेर गरिएको शोध अनुसन्धान नगण्य भएको स्थितिले यो शोधकार्य पूरा गर्न अझ हौस्याएको स्थिति रहेको छ ।

यस प्रकारले पूर्व कार्यको अध्ययन गर्दा आफूलाई शोधकार्यलाई अगाडि बढाउन मार्गदर्शकको रूपमा यो शोधकार्यहरु रहेको पाइयो । यस प्रकारका अनुसन्धानहरु भविष्यमा मेरा लागि अत्यन्तै उपयोगी हुनेछ भन्ने ठानिएको छ ।

२.३. सैद्धान्तिक रूपरेखा

भाषा मानवीय उच्चारण अवयवबाट उच्चारित विचार विनिमयको माध्यम हो । यो अर्थपूर्ण र सम्प्रेषणीय छ । भाषा मानवीय भावना विनिमयका निम्ति प्रयोगमा ल्याइने जीवन्त र प्रभावकारी विषयवस्तु पनि हो । भाषा समाजबाट अभिप्रेरित सामाजिक

विषयवस्तु पनि हो । भाषा समाजमै सञ्चालित हुन्छ । भाषाले समाजपिच्छे, भूगोलपिच्छे, राष्ट्रपिच्छे फरक विशेषता बोकेको पाइन्छ । (ढकाल २०६७, पृ. १)

शब्द भण्डारसँग सम्बन्धित शोधपत्र भएकाले शब्दसम्बन्धी विभिन्न प्रसङ्ग तथा चिनारीको चर्चा यस प्रकार गरिन्छ ।

शब्दलाई विभिन्न किसिमले चिनाइएको छ ।

‘शब्द’ ‘शब्द’ धातुमा ‘अ’ (घञ) प्रत्यय लागि बनेको छ, यसको शाब्दिक अर्थ ‘आवाज’ हुन्छ । (लुइटेल् २०५३, पृ. १९६)

स्वनिर्मिक र लेखीय आकारको अर्थपूर्ण लघुतम स्वतन्त्र भाषिक इकाइलाई शब्द भनिन्छ । (शर्मा २०६३ पृ. ५५)

शब्द उत्पत्तिको दृष्टिकोणले यो संस्कृतको मूल शब्द हो । हिन्दीमा पनि यसलाई ‘शब्द’ नै भनिन्छ । यसको अर्को अर्थ ध्वनि उत्पन्न गर्नु हो । यसलाई अङ्ग्रेजीमा Word, ग्रीकमा Liro, ल्याटिनमा Verbom भनिन्छ । यसको अर्थ मुख्य गरेर ध्वनिसँग सम्बन्धित छ । (तिवारी २००२, पृष्ठ ६३४-६५५)

ध्वनि तथा ध्वनि समूह जसले स्वतन्त्र रूपमा अर्थ प्रदान गर्न सक्छ, त्यसैलाई भाषा भनिन्छ । (Orford Dictionary, 1989: 1471)

शब्द भाषाको एकल एकाई हो, जसले केही चीज भन्न र लेख्न सक्छ, शब्द हो । (Oxford Advanced Learner's Dictionary 7th Edition 2005: 1758)

अनुभूति विषयलाई व्यक्त गरिने वर्णनात्मक वा ध्वन्यात्मक ध्वनि, आवाज, वर्ण वा समूहबाट कुनै अर्थ बुझाउने ध्वनि सार्थक पद, लवज शब्द हो ।

(वृहद् नेपाली शब्दकोश २०६० पृ. १२६३)

शब्दमा मुख्य स्वरूपहरु ती हुन् । जुन उच्चारण गरिन्छन् सुनिन्छन्, मस्तिष्कद्वारा लिइन्छन् र त्यसको अर्थ हुन्छ । (तिवारी २०२०)

एक वा एकभन्दा बढी रूपबाट बनेका अर्थयुक्त भाषिक एकाइलाई शब्द भनिन्छ । (अधिकारी, २०६३, पृ. ७७)

यस प्रकारले सार्थक ध्वनिहरुको मिलनबाट उत्पन्न हुने कुनै सार्थक पद वा लवजलाई नै शब्द भनिन्छ । जुन एक वा एक भन्दा बढी अक्षरबाट निर्माण भएको हुनसक्दछ ।

२.४. शब्दको वर्गीकरण

शब्दको वर्गीकरणको सम्बन्धमा विभिन्न विद्वानहरूले भिन्न भिन्नै आधार प्रस्तुत गरे पनि यसलाई निम्न आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

शब्द वर्गीकरण गर्ने आधारहरू आधारहरू निम्नलिखित ५ वटा रहेका छन् ।

१. स्रोतका आधारमा
२. व्युत्पत्तिका आधारमा
३. रचनाको आधारमा
४. कार्यको आधारमा
५. अर्थको आधारमा

उपर्युक्त आधारहरूमध्ये स्रोत र कार्य (शब्दवर्गको आधारमा वर्गीकरण) गरी देखाइएको छ ।

२.४.१. स्रोतका आधारमा वर्गीकरण

स्रोतका आधारमा शब्दको वर्गीकरण गर्दा भाषाका शब्दहरूलाई मौलिक र आगन्तुक दुई वर्गमा राखिन्छ ।

क. मौलिक शब्द

कुनै पनि भाषाको आफ्नै स्रोतका शब्दलाई मौलिक शब्द भनिन्छ । नेपालीमा यी मौलिक शब्दहरूलाई तत्सम र तद्भव गरी दुई वर्गमा राखिएको छ । नेपाली भाषाको स्रोत संस्कृत हो ।

अ. तत्सम शब्द

नेपाली भाषामा संस्कृत भाषाबाट जस्ताको तस्तै आएका शब्दलाई तत्सम शब्द भनिन्छ । जस्तै: अग्नि, अन्धकार, श्रावण आदि ।

आ. तद्भव शब्द

संस्कृत भाषाबाट नेपाली भाषामा आउँदा आफ्नो स्वरूपमा परिवर्तन भएर आएका शब्दलाई तद्भव शब्द भनिन्छ जस्तै: आगो, अँध्यारो, साउन आदि ।

ख. आगन्तुक शब्द

संस्कृत भाषा बाहेक अन्य भाषाबाट नेपालीमा आएका शब्दलाई आगन्तुक शब्द भनिन्छ । आगन्तुक शब्दलाई पनि निम्न किसिमले वर्गीकरण गरिएको छ ।

- अ. देशज आ. विदेशज

अ. देशज

देशभिन्न कै विभिन्न भाषाबाट आएका तथा भाषिकहरूबाट आएका नेपाली शब्द देशज आगन्तुक शब्द हुन् । जस्तै: पर्खाल, गुन्द्रुक, पसल (नेवारी) पटुका, रक्सी (मगर) डम्फू, च्याङ्बा, सेलो (तामाङ) ।

आ. विदेशज

नेपालमा बोल्ने भाषा बाहेक विदेशी भाषाबाट आएका शब्दहरूलाई विदेशज आगन्तुक भनिन्छ । जस्तै: इनाम, मालिक, दुनिया (अरबी) कलेज, कर्फ्यु, पुलिस (फ्रेन्च) फरेनहाइट, सेमिनार (जर्मन) ।

परिवर्तन हुने र नहुने आधारमा आगन्तुक शब्दहरूलाई दुई भागमा बाँडिएको छ ।

परिवर्तित आगन्तुक शब्द

अन्य भाषाबाट केही रूप फेरिएर आएका आगन्तुक शब्दहरूलाई परिवर्तित आगन्तुक शब्द भनिन्छ, जस्तै: कप्तान, खिस्टा, थिएटर आदि ।

अपरिवर्तित आगन्तुक

अन्य भाषाबाट जस्तोको तस्तै नेपाली भाषामा आएका शब्दहरूलाई अपरिवर्तित आगन्तुक शब्द भनिन्छ । जस्तै: तेक्वान्दो, क्याम्पस, फोटो आदि ।

२.४.२. शब्दवर्ग (कार्यका आधारमा)

वाक्यमा प्रयोगमा आएका जुनसुकै शब्दले खास किसिमको कार्य गरेका हुन्छन् र कार्य भनेको व्याकरणात्मक कार्य हो । (शर्मा, २०५३स ५८)

वाक्यमा प्रयुक्त हुँदा रूप परिवर्तन हुने र नहुने आधारमा शब्दको वर्गीकरण गरिन्छ । यस आधारमा शब्द दुई प्रकारका हुन्छन् । विकारी (परिवर्तनशील) र अविकारी (अपरिवर्तनशील)

विकारी

- नाम
- सर्वनाम
- विशेषण
- क्रिया

अविकारी

- क्रियाविशेषण
- नामयोगी
- विस्मयादिवोधक
- संयोजक
- निपात

अ. विकारी

रूप चलने तथा विकार देखिने वा रूप परिवर्तन हुनेलाई विकारी भनिन्छ । (अधिकारी; २०४९,१४) बदलिने स्वभावको परिवर्तन हुने विकारी (पोखरेल, २०६०,१४५) विकारी शब्दलाई ४ भागमा वर्गीकरण गरेर देखाउन सकिन्छ ।

क. नाम

नाम भनेको व्यक्ति वा वस्तु (प्राणी,पदार्थ, ठाउँ, गुण, धर्म) लाई बुझाउने शब्द हो । नामलाई संज्ञा पनि भनिन्छ । जस्तै: मानिस, थुप्रो, पानी, पढाइ आदि ।

ख. सर्वनाम

नाम वा नामपद समूहको पुनरुक्ति रोक्न सट्टामा आउने शब्दलाई सर्वनाम भनिन्छ । सर्वनामले नामको जस्तो प्रत्यक्ष रूपमा खास व्यक्ति, वस्तु वा धारणलाई जनाउँदैन । यसले सन्दर्भमात्र जनाउने गरी सर्वनामको शाब्दिक अर्थ सबैको नाम भन्ने बुझिन्छ ।

जस्तै: म ,हामी, तिमी, त्यो, ऊ, के, कुन आदि ।

ग. विशेषण

नामिक पदको वर्णन गर्ने वा नामको अर्थ स्पष्ट गर्ने, सीमित वा विशिष्ट बनाउने शब्दलाई विशेषण भनिन्छ । विशेषण; कुन, कस्तो, कत्रो, कति आदि प्रश्नको जवाफमा आउने शब्द नै विशेषण हो । जस्तै: सेतो,मोटी, पहिलो, सम्पूर्ण आदि ।

घ. क्रिया

घटना, प्रक्रिया, गतिविधि जस्ता कार्य व्यापार जनाउने शब्दलाई क्रिया भनिन्छ । वाक्यमा आउने अन्य शब्दहरूलाई सङ्गति गर्नमा क्रियाको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी हुन्छ । जस्तै: गर्छ, मान्यो, दुब्लायो, खानेछ आदि ।

आ. अविकारी

रूप नचल्ने (शब्दका रूपले परिवर्तन नहुने, विकार नदेखिने) लाई अविकारी भनिन्छ । अविकारी शब्दका प्रकार यस किसिमका छन् ।

क. क्रियायोगी

क्रियाको विशेषता तथा परिवेश जनाउने शब्दलाई क्रियायोगी भनिन्छ । यसबाट रीति, आवृत्ति आदि विशेषता र काल, स्थान, हेतु, परिणाम, प्रयोजन, सर्त, स्थिति

आदि परिवेश बुझाउने हुन्छ । जस्तै: आज, वरिपरि, फटाफट, यसरी, बारम्बार आदि ।

ख. नामयोगी

विभिन्न किसिमको अर्थगत सम्बन्ध जनाउन नाम वा नाम स्थानीय शब्दसँग आवद्ध भएर आउने शब्दलाई नामयोगी भनिन्छ । जस्तै: भोलाभिन्न, टेवलमाथि, जमिनमुनि, श्यामसँग आदि ।

ग. संयोजक

शब्द, पदावली, वाक्यांश र वाक्यहरूलाई जोडने अव्यय शब्दलाई संयोजक भनिन्छ । जस्तै: र, वा, यसर्थ, किनकि, तर, किन्तु, परन्तु आदि ।

घ. निपात

वाक्यमा प्रयोग भएका शब्दको अर्थलाई वा सिङ्गै वाक्यको अर्थलाई जोड दिने वा प्रष्टयाउने अव्यय शब्द नै निपात हो । जस्तै: नै, त, पो, क्यारे, हँ, खै, हो आदि ।

ङ. विस्मयादिवोधक

केही शब्दहरू प्रायः वाक्यमा अगाडि पृथक रूपमा आई त्यसमा व्यक्त अवधारणामाथि विभिन्न मनोभाव जनाउने गर्दछन् । यस्ता शब्दलाई विस्मयादिवोधक शब्द भनिन्छ । जस्तै:- आहा, ऐया, कठै, नमस्ते आदि ।

२.४.३. निष्कर्ष

भाषा सिकाउनु भनेको भाषाका चारै सिपको अभ्यास गराउनु हो । भाषिक सिप विकासको लागि शब्द भण्डारको ज्ञानको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । यसका लागि भाषा पाठ्य पुस्तकमा शब्द भण्डार प्रयोगमा विशेष ध्यान पुऱ्याउनु पर्छ । शब्द ज्ञान दिदाँ परिचित शब्दहरूको साथै नयाँ शब्दहरूलाई समेत पाठमा समावेश गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

यस परिच्छेदमा शब्द भण्डारको परिचय, शब्दको वर्गीकरण, संरचनाका आधारमा शब्दको विश्लेषण गर्ने उद्देश्यले यिनीहरूका बारेमा सामान्य परिचय दिने जमर्को गरिएको छ । शब्दको वर्गीकरणमा स्रोतका आधारमा मौलिक र आगन्तुक, पदहरूको परिचय दिइएको छ । व्युत्पत्ति र अर्थका आधारमा शब्द विश्लेषणको परिचय गराइएको छैन । किनकि शोध कार्यमा यी कुराहरू क्षेत्र र सीमा अन्तर्गत पर्दैनन् ।

अध्याय तिन अनुसन्धान विधि

३. अनुसन्धान ढाँचाको प्रकृति र प्रकार

अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गर्न विभिन्न अनुसन्धानात्मक ढाँचाको प्रयोग गरिन्छ । त्यसमा ऐतिहासिक, वर्णनात्मक, क्षेत्रीय अध्ययन, पुस्तकालयीय तथा परिमाणात्मक र गुणात्मक ढाँचा पर्दछन् । यी सबै ढाँचाहरूमध्ये यो अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गर्न पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरिएको छ । अतः पुस्तकालयीय विधिको सम्बन्धमा सामान्य धारणात्मक परिचय दिइन्छ ।

३.१. पुस्तकालयीय विधि

पूर्ण रूपबाट पुस्तकालयमा आधारित भएर गरिने अनुसन्धान हो । पुस्तक विभिन्न लेख, रचना, पत्रपत्रिका, अभिलेख, ऐतिहासिक अभिलेख आदिको सदुपयोग गर्ने र त्यहि माथि निर्भर रहेर गरिने अनुसन्धान पुस्तकालयीय अनुसन्धान हो । पुस्तकालयबाट प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा नयाँ चिन्तन र फरक व्याख्या गर्न सकिन्छ भने स्थापित सिद्धान्तका आधारमा साहित्यिक कृतिहरूको वस्तु तथ्यको सत्यपान गर्न सकिन्छ । त्यस्तो अनुसन्धान कला, भाषा, साहित्य, इतिहास, संस्कृति जस्ता विषय क्षेत्रमा बढी उपयोगी मानिन्छ ।

अतः यहाँ सम्पन्न गर्न लागिएको अनुसन्धान कार्य भाषासँग सम्बन्धित भएकोले गर्दा यसलाई सम्पन्न गर्न पुस्तकालयीय विधि नै उपयुक्त हुने भएकोले पुस्तकालयीय विधिलाई नै आधार बनाई यो अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गरिएको छ ।

३.२. तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोत

यस अध्ययनका लागि आवश्यक पर्ने स्रोतका रूपमा पुस्तकालयीय विधि अन्तर्गत आधिकारिक महत्त्वपूर्ण पुस्तक, पुस्तकालयमा रहेका सम्बन्धित पुस्तक, विषयगत पत्रिका, सन्दर्भसूची, शब्दकोश, शोध प्रतिवेदन तथा वेबसाइटहरूलाई लिइएको छ । साथै विषयगत समस्या समाधानका लागि सम्बद्ध विषयका विशिष्ट विद्वान् र विशेषज्ञहरूसँग समेत आवश्यक परामर्श लिइएको छ ।

३.३. तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरु

यस अध्ययनका लागि आवश्यक तथ्याङ्क जुटाउनका लागि प्रयोग गरिने तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनका रूपमा मुख्यतः अध्ययन अवलोकनको प्रयोग गरिएको छ । साथै आवश्यकता हेरी छलफल तथा विशेषज्ञहरुको सल्लाह लिइएको छ ।

३.४. तथ्याङ्क सङ्कलन विधि

सामान्यत शब्दभण्डार सम्बन्धी अध्ययनमा पुस्तकालयीय विधिकै प्रयोग गरिन्छ । यहाँ कक्षा-११ को नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको कथा विधामा प्रयुक्त शब्दभण्डार अन्तर्गत आगन्तुक शब्दहरुको अध्ययन गर्नु पर्ने भएकोले सो सँग सम्बन्धित तथ्याङ्क सङ्कलन गर्दा निम्न विधि अपनाइएको छ ।

सर्वप्रथम 'सबैको नेपाली' पाठ्यपुस्तकका कथा विधामा रहेका आगन्तुक शब्दहरु छुट्याएर देखाइएको छ ।

यसरी देखाउदा शब्दहरुलाई नेपाली वृहद् शब्दकोशको प्रविष्टिका आधारमा राखिएको छ ।

छुट्याइएका शब्दहरुलाई देशज र विदेशज भाषा स्रोतका आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

ती शब्दहरुमा पनि देशज आगन्तुक शब्दमा कुनकुन भाषाबाट आएका हुन छुट्याएर देखाइएको छ ।

शब्दवर्गका दृष्टिले छुट्याउँदा नाम, विशेषण र अव्यय शब्दहरुलाई मात्र आधार राखेर छुट्याइएको छ ।

शब्दहरु गणना गर्दा दोहोरिएका शब्दहरुलाई एकभन्दा बढी पटक समावेश गरिएको छैन ।

विभक्ति, बहुवचनबोध प्रत्यय लागेका शब्दहरुलाई अलग गणना गरिएको छैन ।

३.५. तथ्याङ्क विश्लेषण विधि

माथि उल्लेखित शोधात्मक विषयवस्तु वा सामग्रीहरुको सङ्कलन र तयारी गरिसकेपछि तिनीहरुलाई पुस्तकालयीय विधि अन्तर्गत वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक विधि अपनाउदै प्रस्तुतिकरण गरिएको छ ।

अध्याय चार तथ्याङ्क सामग्रीको व्याख्या, विश्लेषण

४.१. आगन्तुक शब्दको व्याख्या, विश्लेषण

उच्च माध्यमिक परिषद् अन्तर्गत साभ्का प्रकाशनद्वारा प्रकाशित कक्षा-११ को 'सबैको नेपाली' पाठ्य पुस्तकमा जम्मा पाँच वटा कथाहरु रहेका छन् । जस अन्तर्गत गुरुप्रसाद मैनालीको 'छिमेकी' रमेश विकलको 'मधुमालतीको कथा' विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको 'शत्रु' इन्द्र बहादुर राईको 'रातभरि हुरी चल्यो' र भवानी मिश्रको 'हारजीत' जस्ता कथाहरु रहेका छन् । प्रायः नेपालका प्रसिद्ध तथा खारिएका कथाकारहरुले रचना गरेका यी कथाहरु अत्यन्तै स्तरीय रहेका कुराप्रति दुइमत छैन । यी कथाहरुको रचना गर्दा सर्जकहरुले विभिन्न शब्दहरु जस्तै:- तत्सम, तद्भव तथा आगन्तुक स्रोतका शब्दहरु प्रयोग गरेका छन् । विविध भाषा स्रोतहरु मध्ये पनि कथाकारले आगन्तुक शब्दहरुको प्रयोग के कसरी गरेका छन् भनी पहिल्याउने कार्य यस अनुसन्धानमा गरिएको छ । यसरी अनुसन्धान गर्दा आगन्तुक शब्दलाई भाषा स्रोतका आधारमा तथा शब्दवर्गका आधारमा छुट्याएर तिनीहरुको सुक्ष्म अध्ययन तथा विश्लेषण गर्ने जमर्को यस अनुसन्धानमा गरिएको छ । यसलाई निम्नानुसार चर्चा गर्न सकिन्छ ।

४.२. कथाकार गुरुप्रसाद मैनाली र 'छिमेकी' कथा

कथाकार गुरुप्रसाद मैनालीको 'छिमेकी' कथामा भएका आगन्तुक शब्दहरुलाई भाषास्रोत र शब्दवर्गगत आधारमा विश्लेषण गर्ने कार्य गरिएको छ । जस अनुसार निम्न १२ आगन्तुक शब्द रहेको देखिन्छ । जस्तै:-

खत्तम,	तमासा,	तुजुक,	निमेक,
नोक्सान,	पसल,	बखत,	बदख्याई,
बुजुक,	मजुरी,	वास्ता,	सहर

४.२.१. भाषा स्रोतका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण

क. देशज आगन्तुक शब्द

तालिका सङ्ख्या- १

क्र.सं.	भाषा स्रोत	शब्द	शब्द सङ्ख्या
१	नेवारी	पसल	१

तालिका सङ्ख्या-२

ख. विदेशज आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	भाषा स्रोत	शब्द	शब्द सङ्ख्या
१	अरबी	खत्तम, तमासा, तुजुक, निमेक, नोक्सान, बखत, वास्ता	७
२	फारसी	बदखाई, बुजुक, मजुरी सहर	३

भाषा स्रोतका आधारमा कथाकार गुरुप्रसाद मैनालीको 'छिमेकी' कथामा प्रयुक्त शब्दहरूको विश्लेषण गर्दा जम्मा १२ आगन्तुक शब्द पाइन्छ। ती मध्ये १ देशज र ११ विदेशज आगन्तुक शब्द रहेका छन्। देशज आगन्तुक शब्दमा परेको १ आगन्तुक शब्द नेवारी भाषाबाट आएको छ भने विदेशज आगन्तुक शब्दमा अरबी भाषाबाट आएका ७ शब्द र फारसी भाषाबाट ४ शब्द प्रयोग भएको देखिन्छ।

४.२.२. पदवर्गको आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण

तालिका सङ्ख्या-३

क्र.सं.	शब्द वर्ग	शब्दहरू	शब्द सङ्ख्या
१	नाम	खत्तम, तमासा, तुजुक, निमेक, नोक्सान, पसल, बखत, बदखाई, मजुरी, सहर	१०
२	विशेषण	बुजुक, वास्ता	२

उक्त तालिकाको आधारमा 'छिमेकी' कथामा रहेका आगन्तुक शब्दहरूको शब्दवर्गगत विश्लेषण गर्दा कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूमा नाम शब्द १० र विशेषण शब्द २ रहेको देखिन्छ। नाम विशेषण बाहेक अन्य कुनै शब्द वर्गको प्रयोग

गरेको गरिएको पाइँदैन । यसरी कथामा प्रयुक्त शब्दमा नाम शब्दकै वर्चस्व रहेको पाइन्छ । आंशिक रूपमा विशेषणको उपस्थिति देखिन्छ ।

४.३. कथाकार रमेश विकल र मधुमालतीको कथा

कथाकार रमेश विकलको 'मधुमालतीको कथा' कथामा प्रयोग भएका आगन्तुक शब्दहरूलाई भाषास्रोत र शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण गरी विश्लेषण गर्ने कार्य गरिएको छ । सो कथामा जम्मा ३२ आगन्तुक शब्द प्रयोग गरिएका छन् । जस्तै:

अनजान	आवाज	इन्कार	कावा
किताब	क्लाइमेक्स	खबर	ख्याल
गरिब	जवाफ	जोस	जिद्दी
तमास	दङ्ग	नोकर	पैसा
प्लाष्टिक	फर्माइस	फसाद	फ्रक
बगैँचा	बहादुरी	बाइस्कल	बेइमान
मगज	मोटर	रिबिन	सहर
सायद	सेकेण्ड	स्याबजी	स्याबास

४.३

तालिका सङ्ख्या-४

क. देशज आगन्तुक शब्द:

क्र.सं.	भाषा स्रोत	शब्द	शब्द सङ्ख्या
१	नेवारी	स्याबजी	१

तालिका सङ्ख्या-५

ख. विदेशज आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	भाषा स्रोत	शब्दहरू	शब्द सङ्ख्या
१	अरबी	अनजान, इन्कार, किताब, खबर, ख्याल, गरिब, जिद्दी, तमास, फसाद, मगज, सायद	११
२	फारसी	आवाज, कावा, जवाफ, जोस, दङ्ग, नोकर, फर्माइस, बगैँचा, बहादुरी, बेइमान, सहर, स्याबास	१२
३	अङ्ग्रेजी	क्लाइमेक्स, प्लाष्टिक, फ्रक, बाइस्कल, मोटर, रिबिन, सेकेण्ड	७
४	पोर्तुगाली	पैसा	१

भाषा स्रोतका आधारमा कथाकार रमेश विकलको 'मधुमालतीको कथा' मा प्रयुक्त शब्दहरूको विश्लेषण गर्दा यस कथामा जम्मा ३२ आगन्तुक शब्द प्रयोग

भएको देखिन्छ । ती शब्द मध्ये १ देशज शब्द बाँकी ३१ विदेशज शब्दको प्रयोग पाइन्छ । देशज शब्द नेवारी भाषाबाट आएको देखिन्छ भने विदेशज आगन्तुक शब्दमा अरबीबाट ११, १२ फारसीबाट, ७ अङ्ग्रेजीबाट र १ पोर्तुगाली भाषाबाट आएको पाइन्छ ।

४.३.२. शब्दवर्गको आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण

तालिका सङ्ख्या-६

क्र.सं.	शब्दवर्ग	शब्दहरु	शब्द सङ्ख्या
१	नाम	आवाज, इन्कार, कावा, किताब, क्लाइमेक्स, खबर, ख्याल, जबाफ, जोश, जिद्दी तमास, नोकर, पैसा, प्लाष्टिक, फर्माइस, फसाद, फ्रक, बगैचा, बहादुरी, वाइस्कल, मगज, मोटर, रिबिन, सहर, सेकण्ड, स्यावजी, स्यावास	२७
२	विशेषण	अनजान, गरिब, दङ्ग, बेइमान	४
३	क्रिया विशेषण	सायद	१

उक्त तालिकाको आधारमा 'मधुमालतीको कथा' मा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरुको शब्दवर्गगत विश्लेषण गर्दा जम्मा ३२ आगन्तुक शब्द प्रयोग भएका मध्ये सबै भन्दा बढि २७ नाम शब्द ४ विशेषण शब्द १ क्रियाविशेषण शब्द प्रयोग भएको देखिन्छ । अन्य शब्दवर्गका कुनै पनि शब्दहरु प्रयोग भएको छैन ।

४.४. कथाकार इन्द्रबहादुर राई र 'रातभरि हुरी चल्यो' कथा

कथाकार इन्द्रबहादुर राईको 'रातभरि हुरी चल्यो' कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दको भाषा स्रोत तथा शब्दवर्गगत आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । जस अन्तर्गत उक्त कथामा जम्मा ३२ आगन्तुक शब्द प्रयोग गरिएको पाइन्छ । जस्तै:

अन्दाज	आवाज	एकड	कमान
गोदाम	चिया	च्यादर	जमिन
जामा	जिद्दी	टर्च	टिन
डाक्टर	ड्राइक्लिन	तख्ता	तलब
तौर	दराज	दोकान	पर्वाह
पुलिस	फाल्टु	फुर्सद	बजार
बिलिडिड	बोजु	मजा	माल
सरम	सहर	सेर	स्कूल

४.४.१. भाषा स्रोतका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण

तालिका सङ्ख्या-७

क. देशज आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	भाषा स्रोत	शब्द	शब्द सङ्ख्या
१	किराँत	बोजु	१

ख. विदेशज आगन्तुक शब्द

तालिका सङ्ख्या-८

क्र.सं.	भाषा स्रोत	शब्दहरू	शब्द सङ्ख्या
१	अरबी	जामा, जिद्दी, तलब, तौर, फुर्सद, माल	६
२	फारसी	अन्दाज, आवाज, जमिन, तख्ता, दोकान, पर्वाह, बजार, मजा, सरम, सहर, सेर	११
३	अङ्ग्रेजी	एकड, कमान, गोदाम, च्यादर, टर्च, टिन, डाक्टर, ड्राइक्लिन, दराज, पुलिस, स्कुल बिल्डिङ	१२
४	पोर्तुगाली	फाल्टु	१
५	चिनिया	चिया	१

भाषा स्रोतका आधारमा कथाकार इन्द्रबहादुर राईको 'रातभरि हुरी चल्यो' कथा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको विश्लेषण यस कथामा जम्मा बत्तिस वटा आगन्तुक शब्द रहेको देखिन्छ ।

ती शब्द मध्ये १ देशज र बाँकी ३१ विदेशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । देशज आगन्तुक शब्द किराँत भाषाबाट आएको छ भने विदेशज आगन्तुक शब्दमा सबै भन्दा बढी अङ्ग्रेजी भाषाबाट १२ शब्द त्यसपछि क्रमश फारसीबाट ११ शब्द अरबीबाट ६ शब्द पोर्तुगाली चिनिया भाषाबाट १/१ गरी जम्मा ३१ शब्द रहेको पाइन्छ ।

४.४.२. शब्दवर्गको आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण:

कथाकार इन्द्रबहादुर राईको 'रातभरि हुरी चल्यो' कथामा प्रयोग गरिएका विभिन्न आगन्तुक शब्दहरूको शब्दवर्गगत वर्गीकरण गर्दा निम्न प्रकारका रहेको पाइयो ।

तालिका सङ्ख्या-९

क्र.सं.	पदवर्ग	शब्दहरू	शब्द सङ्ख्या
१	नाम	अन्दाज, आवाज, एकड, कमान, गोदाम, चिया, च्यादर, जमिन, जामा, जिद्दी, टर्च, टिन, डाक्टर, ड्राइक्लिन, तख्ता, तलब, तौर दराज, दोकान, पर्वाह, पुलिस, फुर्सद, बजार, बिल्डिङ, बोजु, मजा, माल, सरम, सहर, सेर, स्कुल	३१
२	विशेषण	फाल्टु	१

यसरी 'रातभरि हुरी चल्यो' कथामा रहेका विभिन्न आगन्तुक शब्दहरूलाई शब्दवर्गको आधारमा विश्लेषण गर्दा ३२ आगन्तुक शब्द मध्ये ३१ नाम शब्द रहेका देखिन्छ भने १ शब्द विशेषणको रूपमा प्रयोग भएको पाइन्छ । अन्य शब्दवर्गको प्रयोगको स्थिति यस कथा शून्यनै देखिन्छ ।

४.५. कथाकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला र 'शत्रु' कथा

कथाकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको 'शत्रु' कथामा प्रयुक्त भएका आगन्तुक शब्दहरूको भाषास्रोतगत र शब्दवर्गगत आधारमा अध्ययन गर्दा यस कथामा जम्मा १६ शब्द आगन्तुक शब्दको रूपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ । जस्तै:

अदब	इज्जत	इन्स्पेक्टर	गरिब
नाहक	नोकरी	पुलिस	फसाद
फैसला	बदला	बाप	बेइज्जत
मालिक	मास्टर	रेल	रैती

४.५.१. भाषा स्रोतका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण तथा विश्लेषण

तालिका सङ्ख्या-१०

क. विदेशज आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	भाषास्रोत	शब्द	शब्द सङ्ख्या
१	अरबी	अदब, इज्जत, गरिब, नाहक, फसाद, फैसला, बदला, बेइज्जती, मालिक, रैती	१०
२	फारसी	नोकरी	१
३	अङ्ग्रेजी	मास्टर, रेल, पुलिस, इन्स्पेक्टर	४
४	हिन्दी	बाप	१

भाषा स्रोतका आधारमा कथाकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको 'शत्रु' कथामा रहेका आगन्तुक शब्दहरूको भाषास्रोतको आधारमा विश्लेषण गर्दा प्रयोग गरिएका १६

शब्द आगन्तुक शब्दहरु सबै विदेशज आगन्तुक शब्दको रूपमा रहेका छन् । जस मध्ये १० शब्द अरबीबाट अङ्ग्रेजीबाट ४ शब्द तथा फारसी र हिन्दीभाषाबाट १/१ शब्द प्रयोग भएको पाइन्छ । कथामा एउटा पनि देशज आगन्तुक शब्द प्रयोग भएको पाइदैन ।

४.५.२. शब्दवर्गको आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण तथा विश्लेषण

तालिका नं.-११

क्र.सं.	पद वर्ग	शब्द	शब्द सङ्ख्या
१	नाम	अदब, इज्जत, इन्स्पेक्टर, नोकर, पुलिस, फसाद, फैसला, बदला, बाप, बेइज्जत, मालिक, मास्टर, रेल, रैली	१४
२	विशेषण	गरिब	१
३	क्रिया विशेषण	नाहक	१

कथाकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको 'शत्रु' कथामा प्रयोग भएका विभिन्न आगन्तुक शब्दहरुको शब्दवर्गगत रूपमा विश्लेषण जम्मा १६ शब्दहरु मध्ये सबै भन्दा बढि १४ शब्द नाम शब्द रहेका छन् भने १ विशेषण शब्द तथा १ क्रिया विशेषण शब्द रहेको छ । यस बाहेक अन्य शब्द वर्गमा पर्ने कुनै शब्द यस कथामा समावेश छैन ।

४.६. कथाकार भवानी भिक्षु र 'हारजित' कथा

कथाकार भवानी भिक्षुको 'हारजित' कथामा प्रयोग भएका आगन्तुक शब्दहरुलाई भाषा स्रोत र शब्दवर्गगत आधारमा अध्ययन गर्ने कार्य गरिएको छ । सो अन्तर्गत ५० शब्द यस प्रकार रहेका छन् । जस्तै:

अख्तियार	अदालत	आल्मुनियम	इज्जत
उजुर	ओत	ओसारा	काउडा
खातुका	खरखातिर	गरम	गरिब
जरुर	जवान	जाजिम	डेहेरी
तबर	तसल्ल	ताकत	दब्बर
देदी	द्यूताइ	नजर	नालिस
निराई	निसाफ	पर्वाह	पाजी
फसल	बखत	बखेडा	बधना
बयस	बयार	बर्कत	बेइज्जती
बेसाहा	भलादमी	मचिया	मज्जा
मनाही	मरदसबाज	मोज	रेसमी
रैती	रोजन्दै	सख्त	सैतान
हेठी	होरहा		

४.६.१. भाषास्रोतका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण तथा विश्लेषण

तालिका सङ्ख्या-१२

क. देशज आगन्तुक शब्द:

क्र.सं	भाषा स्रोत	शब्दहरु	शब्द सङ्ख्या
१	अवधी	ओत, ओसारा, कउडा, खतुका, जाजिम, डेहेरी, तसल्ल, दब्बर, देदी, द्यौताइ, निराइँ, बखेडा, बधना, बयस, बयार, बेसाहा, मचिया, मरदसबाज, हेठी, होरहा	२०

तालिका सङ्ख्या-१३

ख. विदेशज आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	भाषा स्रोत	शब्दहरु	शब्द सङ्ख्या
१	अरबी	अदालत, इज्जत, उजुर, खरखातिर, गरिब, जरुर, तबर, ताकत, नजर, निसाफ, फसल, बखत, बर्कत, बेइज्जती, भलादमी, मनाही, मोज, रैती, सैतान	१९
२	फारसी	अख्तियार, गरम, जवान, नालिस, पर्वाह, पाजी, मज्जा, रेसमी, रोजन्दै, सख्त	१०

भाषा स्रोतको आधारमा कथाकार भवानी भिक्षुको 'हारजित' कथाको विश्लेषण गर्दा प्रयोग गरिएका ५० आगन्तुक शब्दहरु मध्ये २० शब्द देशज आगन्तुक रहेका छन भने ती शब्द विदेशज आगन्तुक देखिन्छ। देशज आगन्तुक शब्दमा बिसवटै शब्द अवधी भाषाबाट आएका छन्। त्यस्तै विदेशज आगन्तुक शब्दको अध्ययन गर्दा तिस वटा शब्द मध्ये सबै भन्दा बढि १९ शब्द अरबी भाषाबाट त्यस पछि क्रमश १० शब्द फारसीबाट तथा १ शब्द अङ्ग्रेजी भाषाबाट प्रयोग गरिएको पाइन्छ। देशज आगन्तुक शब्दको सबै भन्दा बढी प्रयोग भएको कथाको रूपमा यसलाई लिन सकिन्छ।

४.६.२. शब्दवर्गगत आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण तथा विश्लेषण

तालिका सङ्ख्या -१४

क्र.सं.	पद वर्ग	शब्द	शब्द सङ्ख्या
१	नाम	अख्तियार, अदालत, आल्मुनियम, इज्जत, उजुर, ओत, ओसारा, काउडा, खतुका, खरखातिर, गरम, जरुर, जवान, जाजिम, डेहेरी, तबर, तसल्ल, ताकत, देदी, द्यौताइ, नजर, नालिस, निराई, निसाफ, पर्वाह, पाजी, फसल, बखत, बखेडा, बधना, बयस, बयार, बर्कत, बेइज्जती, गलादमी, मचिया, मज्जा, मनाही, मोज, रैती, रोजन्दै, सैतान, हेठी, होरहा	४४
२	विशेषण	गरिब, दब्बर, बेसाहा, मरदसबाज, रेसमी, सख्त	६

कथाकार भवानी भिक्षुको 'हारजित' कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूलाई शब्दवर्गगत दृष्टिले विभाजन गरी विश्लेषण गर्दा जम्मा ५० शब्द मध्ये सबै भन्दा बढि ४४ शब्द नाम रहेको त्यसपछि ६ शब्द विशेषण रहेको देखिन्छ। यति धेरै आगन्तुक शब्दहरू भए पनि अन्य शब्दवर्गमा पर्ने एउटा पनि शब्दको प्रतिनिधित्व देखिदैन।

४.७. आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोगको आधारमा शब्द तथा कथाहरूको तुलना

आगन्तुक शब्दको प्रयोगको आधारमा सबैको नेपाली कथामा रहेका आगन्तुक शब्दहरूलाई शब्दवर्गगत रूपमा शब्दको तथा ती कथाहरूमा प्रयोग भएको शब्दको आधारमा कथाहरू बिच के कस्तो स्थिति रहेको छ भनि तुलना गरिएको छ।

४.७.१. शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्दहरूको तुलना

क. कथाकार गुरुप्रसाद मैनाली र छिमेकी

जम्मा आगन्तुक शब्द- १२

शब्दवर्ग- शब्द सङ्ख्या

नाम- १०

विशेषण- २

ख. कथाकार रमेश विकल र मधुमालतीको कथा

जम्मा आगन्तुक शब्द- ३२

शब्दवर्ग- शब्द सङ्ख्या

नाम- २७

विशेषण- ४

क्रिया विशेषण- १

ग. कथाकार इन्द्रप्रसाद राई र 'रातभरि हुरी चल्यो'

जम्मा आगन्तुक शब्द- ३२

शब्दवर्ग- शब्द सङ्ख्या

नाम- ३१

विशेषण- १

घ. कथाकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला र 'शत्रु'

जम्मा आगन्तुक शब्द- १६

शब्दवर्ग- शब्द सङ्ख्या

नाम- १४

विशेषण- १

क्रिया विशेषण- १

ङ. कथाकार भवानी भिक्षु र 'हारजित'

जम्मा आगन्तुक शब्द- ५०

नाम- ४४

विशेषण- ६

च. जम्मा शब्द

शब्दवर्ग- शब्द सङ्ख्या

नाम- १२६

विशेषण- १४

क्रिया विशेषण- २

जम्मा शब्द सङ्ख्या- १४२

सबैको नेपाली पाठ्य पुस्तकमा रहेका कथाहरूमा प्रयोग गरिएका जम्मा १४२ आगन्तुक शब्दहरूलाई शब्दवर्गका आधारमा अध्ययन गर्दा नाम शब्द १२६, विशेषण १४ तथा क्रिया विशेषण २ रहेका छन् । अन्य शब्दमा वर्गमा पर्ने जस्तै: सर्वनाम, क्रियापद, नामयोगी, संयोजक, निपात, तथा विस्मयादिवोधक शब्द एउटा प्रयोग भएको पाइँदैन यसरी प्रयुक्त कथाहरूमा शब्दवर्गको दृष्टिले नाम शब्दकै वर्चस्व देखिन्छ । यो तथ्यबाट आगन्तुक रूपमा अन्य भाषाबाट शब्द सापटी आउदा नाम शब्दकै बढी आउने देखिन्छ । कथा स्वभाविक रूपमा प्रयोग भएका शब्दहरूमा अन्य शब्दवर्गका शब्दहरू न्यून रूपमा प्रयोग भएका तथा कतिपय शब्दवर्गका शब्दहरूको प्रयोग त शून्य नै देखिन्छ ।

४.७.२. भाषा स्रोतका आधारमा आगन्तुक शब्दहरूको तुलना

क. कथाकार गुरुप्रसाद मैनाली र 'छिमेकी'

जम्मा आगन्तुक शब्द-	१२
नेवारी-	१
अरबी-	७
फारसी-	४

ख. कथाकार रमेश विकल र 'मधुमालती कथा'

जम्मा आगन्तुक शब्द-	३२
नेवारी-	१
अरबी-	११
फारसी-	१२
अङ्ग्रेजी-	७
पोर्तुगाली-	१

ग. कथाकार इन्द्रबहादुर राई र 'रातभरि हुरी चल्यो'

जम्मा आगन्तुक शब्द:-	३२
किराँत -	१
फारसी-	११
अङ्ग्रेजी-	१२
पोर्तुगाली-	१
चिनिया-	१

घ. कथाकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला र 'शत्रु'

जम्मा आगन्तुक शब्द-	१६
अरबी-	१०
फारसी-	१
अङ्ग्रेजी-	४
हिन्दी-	१

ड. कथाकार भवानी भिक्षु र 'हारजित'

जम्मा आगन्तुक शब्द-	५०
भाषा स्रोत - शब्द सङ्ख्या	
अवधी-	२०
अरबी-	१९
फारसी-	१०
अङ्ग्रेजी-	१

च. जम्मा आगन्तुक शब्द- १४२

देशज आगन्तुक शब्द

भाषा स्रोत - शब्द सङ्ख्या	
अवधी-	२०
नेवारी-	२
किराँत-	१

जम्मा शब्द- २३

विदेश आगन्तुक शब्द

भाषा स्रोत - शब्द सङ्ख्या	
अरबी-	५३
फारसी-	३८
अङ्ग्रेजी-	२४
पोर्तुगाली-	२
हिन्दी-	१
चिनिया-	१

जम्मा संख्या- ११९

कक्षा-११ को 'सबैको नेपाली' पाठ्य पुस्तकमा रहेका कथाहरूमा आगन्तुक शब्दहरूलाई भाषा स्रोतका आधारमा शब्दहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा पाँचवाट कथामा जम्मा १४२ शब्द रहेको पाइन्छ। भाषा स्रोतको आधारमा हेर्दा देशज आगन्तुक शब्द २३ रहेका छन् भने विदेशज आगन्तुक शब्द ११९ रहेको पाइन्छ। देशज आगन्तुक शब्दमा अवधि भाषाबाट २० शब्द, नेवारीबाट २ शब्द, किराँतबाट १ शब्द प्रयोग भएको देखिन्छ। विदेशज आगन्तुक शब्दमा जम्मा ११९ अरबी भाषाबाट ५३ शब्द फारसी भाषाबाट ३७ शब्द, अङ्ग्रेजी भाषाबाट २४ शब्द, पोर्तुगाली भाषाबाट २ शब्द तथा हिन्दी र चिनिया भाषाबाट १/१ शब्द आएको देखिन्छ।

यसरी आगन्तुक शब्दको प्रयोगमा भाषा स्रोतलाई आधार बनाएर विश्लेषण गर्दा विदेशज आगन्तुक शब्दमा सबै भन्दा बढी अरबी भाषाको प्रयोग पाइन्छ भने त्यसपछि क्रमशः फारसी, अङ्ग्रेजी, पोर्तुगाली, हिन्दी तथा चिनिया भाषा शब्दको प्रयोग पाइन्छ। कथा तथा कथाकार कालक्रमिकतालाई हेर्दा पुराना कथा तथा कथाकारले बढि अरबी तथा फारसी भाषाका शब्दको प्रयोग गरेका पाइन्छन भने पछिल्ला कथा तथा कथाकारहरूले अङ्ग्रेजी भाषाको प्रयोग बढाएको देखिन्छ।

देशज आगन्तुक शब्दको विश्लेषण गर्दा सबै भन्दा बढि अवधी भाषाबाट २० शब्द आएको छ भने त्यसपछि क्रमशः नेवारी भाषाबाट २ शब्द तथा किराँत भाषाबाट १ शब्दको प्रयोग गरिएका आगन्तुक शब्दहरूमा विदेशज आगन्तुक शब्दकै वर्चस्व देखिन्छ भने देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग केही सीमित देखिन्छ।

४.८.१. आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोगका आधारमा कथाको तुलनात्मक अध्ययन

कक्षा -११ को 'सबैको नेपाली' पाठ्य पुस्तकमा रहेका कथाहरूमा प्रयोग गरिएका आगन्तुक शब्दहरूका आधारमा कथाहरूको तुलना गर्दा विभिन्न तथ्यहरू पाइन्छ। मभौलो आकारको कथाको रूपमा रहेको गुरुप्रसाद मैनालीको 'छिमेकी' कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूलाई मात्र आगन्तुक शब्दका रूपमा प्रयोग गरेका छन् भने जति पनि शब्द आएका छन्, ती सबै सम्प्रेषणीय छन्। त्यस्तै देशज आगन्तुक शब्दका रूपमा एउटा नेवारी भाषाबाट आएको छ। विशेषतः तदभव तथा भर्रा शब्दमा रम्ने कथाकार मैनालीले यस कथामा केही कम नै आगन्तुक शब्दको प्रयोग गरेका छन्।

कथाकार रमेश विकलको 'मधुमालतीको कथा' आकारमा लामो कथाको रूपमा चिनिए पनि आगन्तुक शब्दको प्रयोगका दृष्टिले स्वभाविक रूपमा लिन सकिन्छ।

आगन्तुक शब्दहरूमा विशेष गरी विदेशी आगन्तुकमा अरबी, फारसी, अङ्ग्रेजी तथा पोर्तुगाली भाषाबाट आएका छन भने देशज आगन्तुक शब्दको रूपमा एउटा नेवारी भाषाको शब्द प्रयोग भएको छ । आगन्तुक शब्द आवृतिको रूपमा धेरै आएका छन् । अङ्ग्रेजी भाषाबाट लिइएका केही शब्दहरू जस्तै:- क्लाइमेक्स, बाइस्कल आदि शब्दका बदलामा सहज शब्द प्रयोग गरिएको भए अझ सम्प्रेषणीय हुने देखिन्छ ।

कथाकार इन्द्रबहादुर राईको मझौलो आकारको 'रातभरि हुरी चल्यो' कथामा प्रयोग भएका आगन्तुक शब्दको विश्लेषण गर्दा केही बढी नै मात्रामा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएका छन । यो कथामा अरबी, फारसी, अङ्ग्रेजी, चिनिया भाषाका शब्दहरू राखिएको भएपनि अन्य कथाको तुलनामा बढी अङ्ग्रेजी शब्दको प्रयोग पाइन्छ । तर जति पनि अङ्ग्रेजी भाषाका शब्दहरू आगन्तुक रूपमा यस कथामा आएका छन् ती अत्यन्तै सहज र सम्प्रेषणीय देखिन्छन् । देशज आगन्तुक शब्दको रूपमा एउटा 'बोजु' शब्द किराँत भाषाबाट आएको छ । यस कथामा प्रयोग भएका आगन्तुक शब्दहरूबाट आप्रवासी नेपालीहरूको लबज तथा आञ्चलिकताको सुगन्ध प्राप्त गर्न सकिन्छ । आगन्तुक शब्दको प्रयोगको दृष्टिले यस कथालाई केही बढी मात्रामा आगन्तुक शब्दको प्रयोग गरिएको कथाको रूपमा लिन सकिन्छ ।

त्यस्तै कथाकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको 'शत्रु' कथालाई आकारको दृष्टिले सानो कथाको रूपमा लिन सकिन्छ । आगन्तुक शब्दको दृष्टिले यसको अध्ययन गर्दा यस कथामा कथाकारले आगन्तुक शब्दको रूपमा अरबी, फारसी, अङ्ग्रेजी तथा हिन्दी भाषाबाट शब्दहरू लिएका छन् । कथाको आकार अनुसार आगन्तुक शब्दको प्रयोग सन्तुलित कथाको रूपमा प्रयोग भएको कथाको रूपमा लिन सकिन्छ ।

कथाकार भवानी भिक्षुको 'हारजित' कथा आकारको दृष्टिले पनि सबैभन्दा ठूलो तथा आगन्तुक शब्दको प्रयोगको दृष्टिले पनि सबै भन्दा बढी आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको कथा देखिन्छ । विशेषतः देशज आगन्तुक शब्दको रूपमा यस कथामा अबधी भाषाबाट धेरै शब्दहरू राखिएका छन् । तर ती अबधी भाषाबाट आएका शब्दहरू सम्प्रेषणका दृष्टिले ज्यादै कठिन देखिन्छन् । आञ्चलिकता बोकेको कथा भए पनि ती शब्दको बदलामा अन्य शब्दको प्रयोग भए कथा सम्प्रेषणीय हुने देखिन्छ । विदेशज आगन्तुक शब्दको रूपमा अरबी र फारसी शब्दको अत्याधिक प्रयोग गरिएको छन भने न्यून रूपमा अङ्ग्रेजीको प्रयोग पनि पाइन्छ । आगन्तुक शब्दको प्रयोगको दृष्टिले यो

कथामा चाहिने भन्दा बढी आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ । विशेषतः आगन्तुक शब्दकै प्रयोगको कारणले यो कथाको तुलनात्मक रूपले केही जटिल र दुरुह बन्न पुगेको महसुस गर्न सकिन्छ ।

समग्रमा 'सबैको नेपाली' पाठ्य पुस्तकमा रहेका कथाहरूमा प्रयोग गरिएका आगन्तुक शब्दहरूको सन्तुलनको दृष्टिले विश्लेषण गर्दा कथाकार गुरुप्रसाद मैनालीको 'छिमेकी' कथामा केही कम मात्रामा आगन्तुक शब्द रहेका छन् भने कथाकार भवानी भिक्षुको 'हारजित' कथामा अत्याधिक आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । कथाकार इन्द्रबहादुर राईको 'रातभरि हुरी चल्यो' कथामा केही बढी आगन्तुक शब्दहरू प्रयोग भएका छन् भने सन्तुलित आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको कथाको रूपमा कथाकार रमेश विकलको 'मधुमालतीको कथा' र विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको 'शत्रु' कथा रहेको पाइन्छ ।

अध्याय पाँच

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता तथा सुभाब

५.१. सारांश

कक्षा-११ को 'सबैको नेपाली' किताबमा रहेका कथा विधामा कथाकारहरूले प्रयोग गरेका आगन्तुक शब्दहरूको अनुसन्धानात्मक अध्ययन गरिएको छ । त्यस अन्तर्गत यस पाठ्य पुस्तकमा जम्मा ५ कथा सम्मिलित गरेको पाइन्छ । यी विभिन्न कथाकारहरूद्वारा रचित कथाहरूमा आगन्तुक शब्दहरूको जम्मा सङ्ख्या १४२ रहेको देखिन्छ । प्रयोग गरिएका आगन्तुक शब्दमा पनि भाषा स्रोतको आधारमा विभाजित गरी हेर्दा देशज आगन्तुक शब्द जम्मा २३ रहेको पाइन्छ । त्यस्तै विदेशज आगन्तुक शब्द ११९ प्रयोग भएको छ । देशज आगन्तुक शब्द अबधी, नेवारी तथा किराँती भाषाबाट आएका छन् भने विदेशज आगन्तुक शब्दमा अरबी, फारसी, अङ्ग्रेजी, पोर्तुगाली, चिनिया र हिन्दी रहेको देखिन्छ ।

शब्दवर्गगत रूपले कथाहरूमा प्रयोग गरिएका शब्दहरूको अध्ययन गर्दा सर्वाधिक प्रयोग नाम शब्द भएको छ । त्यसपछि विशेषण तथा क्रिया विशेषण शब्दको प्रयोग गरिएको देखिन्छ । अन्य शब्दवर्गमा पर्ने कुनैपनि विकारी तथा अविकारी शब्दहरूको प्रयोग भेटिन्न । जम्मा १४२ आगन्तुक शब्दहरूमा १२६ नाम वर्गका शब्द आएकाले आगन्तुक शब्द लिदा प्रायः नाम शब्दकै सापटी बढी हुने देखिन्छ ।

कथाकारहरूमा सबै भन्दा बढी आगन्तुक शब्दको प्रयोग गर्ने कथाकार भवानी भिक्षु रहेका छन् त्यसपछि क्रमशः इन्द्रबहादुर राई, रमेश विकल, विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला तथा सबैभन्दा कम प्रयोग गर्ने गुरुप्रसाद मैनाली देखिन्छ ।

कालक्रमिक रूपमा आगन्तुक शब्दको प्रयोगको प्रविधिलाई हेर्दा पुरानो समयमा लेखिएको कथाहरूमा बढी अरबी र फारसी शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ तर विस्तारै समय अघि बढ्दै जादाँ पछिल्ला कथाकारहरूले अङ्ग्रेजी शब्दको प्रयोग तुलानात्मक रूपमा बढाएको देखिन्छ ।

उक्त कथाहरूमा प्रयुक्त शब्दहरूको कठिनाईको क्रमलाई हेर्दा कथाकार भवानी भिक्षुको 'हारजित कथा' मा सबै भन्दा कठिन आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ भने अन्य कथाहरूमा प्रयोग भएका आगन्तुक शब्दहरू एकाधलाई छाडेर सम्प्रषणीय नै मान्न सकिन्छ ।

५.२.निष्कर्ष

कक्षा - ११ को लागि उच्च माध्यमिक परिषदले प्रकाशित गरेको 'सबैको नेपाली' पाठ्यपुस्तकको कथा विधामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको विश्लेषण गर्दा ती कथाहरूमा विभिन्न देशज विदेशज भाषाबाट आगन्तुक शब्द लिएको पाइन्छ । कथामा प्रयोग भएका शब्दहरूमा शब्द स्रोतका रूपमा आगन्तुक शब्दहरू जुन सन्तुलन कायम गर्नुपर्ने गरी आउनु पर्ने हो त्यो धेरै हदसम्म कायम रहेको देखिए तापनि केही समस्याहरू पनि सँगै देखिएका छन् । जसलाई निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएका छन् ।

१. कक्षा-११ को सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त कथाहरूमा सबै भन्दा बढि आगन्तुक शब्द आएको कथा 'हारजित' हो । जसमा ५० आगन्तुक शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ भने सबैभन्दा आगन्तुक शब्दको कमप्रयोग भएको कथा 'छिमेकी' हो जसमा १२ आगन्तुक शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ । यसबाट कुनै कथामा अत्यन्त धेरै र कुनैमा अति कम आगन्तुक शब्दको प्रयोग हुनु शैक्षणिक दृष्टिले उपयोगी देखिदैन ।
२. कथाहरूमा प्रयोग गरिएका शब्दहरू मध्ये पनि देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग ज्यादै न्यून देखिन्छ । २३ देशज आगन्तुक शब्द मध्ये 'हारजित कथा' मा मात्रै २० अवधी भाषाका शब्द भेटिन्छन् भने सम्पूर्ण कथाहरूमा अन्य ३ शब्द मात्र देशज आगन्तुक शब्दका रूपमा आएका छन् । विविध जातजाति तथा भाषीले भरिएको हाम्रो जस्तो बहुसाँस्कृतिक राष्ट्रमा त्यस्ता देशज आगन्तुक शब्दहरू प्रस्तुत पाइए तापनि प्रयोग कम भएको देखिन्छ ।
३. विदेशज आगन्तुक शब्दको प्रयोगमा कालक्रमिक रूपमा पहिले अरबी, फारसी शब्दको वर्चस्व रहेको देखिन्छ भने पछिल्ला समयमा अङ्ग्रेजी भाषाको प्रभाव बढेको देखिन्छ । तर त्यसमा पनि प्राविधिक अङ्ग्रेजी शब्द रहने खालका कथा समेटिएको देखिदैन ।
४. कथाकारहरूले प्रयोग गरेका आगन्तुक शब्दहरूमा 'मधुमालतीको कथा' मा रहेको 'स्यावसी' शब्द, 'रातभरि हुरी चल्यो' कथामा रहेको 'तौर' तथा 'हारजित' कथामा रहेका बेसाहा,डेहेरी,जाजिम,बधना,निराई,तसल्ल,खतुका, ओसारा, मरदसबाज, हेठी, काउडा, जस्ता शब्दहरू सम्प्रेषणका दृष्टिले कठिन देखिन्छ ।

५. सम्प्रेषणको दृष्टिले सबैभन्दा बढी शब्दका रूपमा अबधी भाषाबाट आएका शब्दहरू नै देखिन्छन् । सोही भाषा मातृभाषा हुनेदेखि बाहेक अन्य पाठकहरूको लागि ती शब्दहरू असम्प्रेषणीय भै अबधी-नेपाली शब्दकोश नै खोज्नु पर्ने वा अबधी भाषी व्यक्ति नै खोज्नु पर्ने देखिन्छ ।
६. शब्दवर्गको प्रयोग दृष्टिले विश्लेषण गर्दा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरू बढी मात्रामा नाम शब्द रहेका छन् भने त्यसपछि विशेषण र सबैभन्दा कम क्रियाविशेषणको प्रयोग गरिएको पाइन्छ भने अन्य शब्दवर्गमा पर्ने सर्वनाम, क्रियापद, नामयोगी,संयोजक, विस्मयादिबोधक तथा निपात शब्दहरूको प्रयोग एउटा पनि भएको देखिदैन ।

५.३. उपयोगिता

- उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् अन्तर्गत कक्षा-११ को 'सबैको नेपाली' पाठ्यपुस्तकको कथा विधामा रहेका आगन्तुक शब्दहरूको अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गर्दा आगन्तुक शब्दहरूका क्षेत्रमा त्यति धेरै अनुसन्धान नभएको तथ्यलाई अगि राखि यो कार्य सम्पन्न गरिएको छ । यो शोध कार्यको निम्न प्रकारको उपयोगिताको अपेक्षा राख्न सकिन्छ ।
- क. सर्वप्रथमतः कक्षा-११ अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूलाई नेपाली भाषामा प्रचलनमा रहेका शब्दहरूमा के कस्ता शब्दहरू आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोग रहेको छ भनी पहिचान गर्न सक्ने देखिन्छ ।
 - ख. कक्षा-११ को 'सबैको नेपाली' अध्यापन गर्ने शिक्षकहरूलाई प्रयुक्त कथा विधामा रहेका आगन्तुक शब्द पहिचान गरी शिक्षण गर्न सहयोग मिल्ने देखिन्छ ।
 - ग. कथाहरूमा प्रयोग भएका आगन्तुक शब्दहरूको भाषा स्रोत पत्ता लगाई नेपाली भाषामा कुन कुन भाषाबाट शब्दहरू सापटीको रूपमा आएका छन् भन्ने पत्ता लाग्ने देखिन्छ ।
 - घ. देशज तथा विदेशज आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोगको स्थिति यी कथाहरूमा के कस्तो रहेको छ भनी बुझ्न सकिने देखिन्छ ।
 - ङ. आगन्तुक शब्दको प्रयोगको स्थितिलाई हेरेर नेपाली भाषाको इतिहासलाई बुझ्न सकिने देखिन्छ ।

- च. आगन्तुक शब्दको प्रयोग गर्ने कथाकारहरूलाई कालक्रमिकताको अध्ययन गरी कुन भाषाको प्रयोग विश्वव्यापी रूपमा बढ्दो वा घट्दो रहेको छ पत्ता लगाउन सकिने देखिन्छ ।
- छ. आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोगको दृष्टिले कुन कथाकारले बढी आगन्तुक शब्दको प्रयोग गरेका छन्, कसले सब भन्दा कम प्रयोग गरेका छन् जानकारी पाउन सकिने देखिन्छ ।
- ज. प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरू मध्ये सम्प्रेषणीय तथा असम्प्रेषणीय शब्दहरूको जानकारी लिन सकिने देखिन्छ ।
- झ. शब्दवर्गको दृष्टिकोणले कुन शब्दवर्ग अन्तर्गतका शब्दहरू बढी आगन्तुक रूपमा भाषामा भित्रिदा रहेछन् भनी जानकारी लिन सकिने देखिन्छ ।
- ञ. वस्तुतः कक्षा-११ 'सबैको नेपाली' किताबका रहेका कथा विधा अन्तर्गतका आगन्तुक शब्दको मात्र नभएर भाषा पाठ्यपुस्तकका अन्य विधामा समेत छनौट र स्तरणको सिद्धान्त अनुसार भाषा पाठ्यपुस्तकमा परिष्कार एवम् परिमार्जन गर्नमा थोरै भए पनि टेवा पुऱ्याउन सकेको खण्डमा यो अनुसन्धानको ठुलो शैक्षिक उपलब्धि रहने कुरामा विश्वास गर्न सकिन्छ ।

५.४. सुभाब

कक्षा-११ को सबैको नेपाली पाठ्य पुस्तक अन्तर्गत कथा विधामा रहेका आगन्तुक शब्दहरूको अध्ययन विश्लेषण गरी सम्बन्धित पक्षलाई निम्न प्रकारका सुभाब प्रस्तुत गरिन्छ ।

५.४.१. कार्यान्वयन (अभ्यास) तह

- क. पाठ्यपुस्तकको कथा विधामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दको भाषा स्रोत तथा त्यसको सठीक अर्थ पत्ता लगाई शिक्षण गर्दा शिक्षण बढी प्रभावकारी हुने देखिन्छ ।
- ख. विद्यार्थीहरूलाई क्रियाकलाप गराउँदा यस प्रकारका आगन्तुक शब्दको प्रयोगको तरिकाप्रति बढीजोड दिएको खण्डमा विद्यार्थीहरूको शब्द ज्ञान बढ्ने देखिन्छ ।
- ग. आगन्तुक शब्दहरूको शब्दवर्ग छुट्याई शिक्षण गरेमा विद्यार्थीहरूले कुन शब्दवर्ग अनुसारका शब्दहरू बढी मात्रामा भाषाले सापटी लिन्छ भन्ने ज्ञान पाउने देखिन्छ ।

- घ. भाषा पाठ्य पुस्तकमा समावेश गरिने शब्दभण्डारको नियमित अध्ययन अनुसन्धान गर्ने बानीको विकास गर्नमा यस अनुसन्धान गर्ने बानीको विकास गर्नमा यस अनुसन्धानले मद्दत गर्ने देखिन्छ ।
- ङ. भाषा पाठ्य पुस्तक अन्तर्गत आगन्तुक शब्दसम्बन्धी विभिन्न योजनाहरु निर्माण गरी सोही अनुसार प्रभावकारी शिक्षण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५.४.२. नीति निर्माण तह

१. भाषासम्बन्धी पाठ्य पुस्तक तयार गर्दा नीति निर्माण गर्ने सम्बन्धित निकायले शब्द स्रोतको छनोटमा विशेष ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ । कथा विधा आफैमा आस्वादानात्मक विधा भएकाले कथाकारले स्वभाविक रूपमा शब्दहरुको प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ । तर कथा छनोट गर्ने निकायले तत्सम, तद्भव तथा आगन्तुक शब्दहरुमा सन्तुलन रहेका कथाहरु छनोट गरेको खण्डमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरुको शब्द भण्डारमा वृद्धि हुने देखिन्छ ।
२. आगन्तुक शब्दलाई आधार बनाई गरिएको यस अनुसन्धानबाट देशज आगन्तुक शब्दको ज्यादै कम प्रयोग भएको निष्कर्ष पाइएको छ । बहुभाषी राष्ट्र नेपालमा आफ्नै देश भित्रका विभिन्न शब्दहरु नेपाली भाषाले सापटी लिएको अवस्था देखिन्छ । यस्तो परिस्थितिमा केही सीमित देशज भाषाबाट मात्रै आगन्तुक शब्द पर्नुको बदलामा यसको प्रतिनिधित्व बढ्ने खालका कथाहरु राखे बढी सान्दर्भिक हुने देखिन्छ ।
३. देशज आगन्तुक शब्दको अनुसन्धान गर्दा देखिएका २३ देशज आगन्तुक शब्दमध्ये २० अवधी भाषाबाट आएका शब्दहरु देखिन्छन् । तर ती शब्दहरु पनि वास्तविक आगन्तुक शब्द नभई आञ्चलिकताको प्रस्तुतिकरणमा स्वभाविक अवधी भाषाकै रूपमा पाठमा आएका पाइन्छन् । ती शब्दमा अर्थ नेपाली शब्दकोशमा पनि नपाइने भएकाले पाठ सम्प्रेषणीय दृष्टिले निकै जटिल र दुरुह बन्न पुगेको देखिन्छ । अतः शब्दस्रोत तथा आगन्तुक शब्दको दृष्टिले सो पाठलाई हटाई सम्बन्धित कथाकारको अर्को कथा राख्नु उचित देखिन्छ ।
४. आगन्तुक शब्दहरुको दृष्टिले कथाहरु छनोट गर्दा कुनै कथामा अत्यधिक कथा कुनैमा न्यून शब्द पर्ने खालका कथाहरु नछानेर आगन्तुक शब्दहरुको सन्तुलन मिलेका कथाहरु राख्नु पर्ने देखिन्छ ।

५. भाषाको विश्वव्यापीकरण तथा प्रविधिक शब्दको दृष्टिले अङ्ग्रेजी भाषा वर्तमान समयमा निकै लोकप्रिय भाषा बन्न पुगेको पाइन्छ । अतः प्रविधिको क्षेत्रमा प्रयोग हुने अङ्ग्रेजी भाषाबाट आगन्तुक रूपमा नेपाली भाषामा प्रयोग भएका शब्दहरू समेट्ने कथाहरू राखेको खण्डमा पुस्तक अझ सान्दर्भिक हुने देखिन्छ ।
६. पाठ्यपुस्तकमा रहेका आगन्तुक शब्दको अर्थ दिदाँ अर्थ सहित ती शब्दको भाषा स्रोत खुलाई लेखि दिएको खण्डमा विद्यार्थीहरूलाई आगन्तुक शब्दको भाषा स्रोतबारे जानकारी हुने देखिन्छ ।
७. शब्दवर्गको दृष्टिले नाम, विशेषण, क्रियाविशेषण लगायत अन्य शब्दवर्गका शब्दहरू पनि राख्नु पर्ने देखिन्छ ।

५.५. भावी अनुसन्धान

शिक्षा क्षेत्रमा नयाँ नयाँ आयाम थप्ने तथा उन्नति र प्रगतिको सुत्रधारको रूपमा रहेको अनुसन्धानको शैक्षिक क्षेत्रमा उच्च स्थान रहेको छ । शब्द भण्डार जस्तो बृहत क्षेत्रमा विभिन्न सोध अनुसन्धान नभएका होइनन् । तर कक्षा-११ को अनिवार्य नेपाली विषयमा रहेका आगन्तुक शब्दसँग सम्बन्धित रहेर अनुसन्धान हुन बाँकी नै देखिन्छ । अतः सो क्षेत्रमा अझै प्रशस्त अनुसन्धान गर्नु पर्ने आवश्यकता रहेको छ । अनुसन्धान गर्नु पर्ने सम्भाव्य विषय वस्तु र शीर्षकहरू निम्न लिखित छ ।

- 'सबैको नेपाली' निबन्ध विधामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दको विश्लेषण ।
- 'सबैको नेपाली' पाठ्य पुस्तकको कविता विधामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दको अध्ययन ।
- 'सबैको नेपाली' पाठ्य पुस्तकमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको आवृत्ति गणना ।
- 'सबैको नेपाली' पाठ्य पुस्तकको कथा तथा कवितामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दको तुलना ।
- 'सबैको नेपाली' पाठ्य पुस्तकको नाटक विधामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दको पहिचान तथा विश्लेषण ।

‘समाप्त’

सन्दर्भ सूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६२) **समसामयिक व्याकरण** (तेस्रो संस्करण), काठमाडौं:
विद्यार्थी प्रकाशन प्रा.लि.
- अधिकारी, हेमाङ्गराज र भट्टराई बन्नीविशाल (२०६३) **प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश** (दोस्रो संस्करण) काठमाडौं विद्यार्थी पुस्तक भण्डार
- आचार्य, होमप्रसाद (२०५४) : **कक्षा पाँच पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको शब्द भण्डार क्षमताको अनुसन्धान** (अप्र.) एम.एड. शोधपत्र, त्रि. वि. कीर्तिपुर
- उच्च मा.वि. शिक्षा परिषद्, **'सबैको नेपाली'** ललितपुर साभा प्रकाशन
- भण्डारी, पारसमणि (२०५४) : **प्रायोगिक भाषा विज्ञानका केही पक्षहरू**, काठमाडौं:
विद्यार्थी पुस्तक भण्डार
- गिरी, हिमलाल (२०५४) **स्तर अनुरुपताका दृष्टिले मेरो नेपाली किताब कक्षा-४ मा शब्द भण्डारको विश्लेषण** (अप्र.) एम.एड. शोधपत्र, त्रि. वि. कीर्तिपुर
- गौतम, शिवकुमार (२०५५) **कक्षा-३ को मेरो नेपाली किताबमा प्रयुक्त शब्द भण्डारको त्रिविश्लेषण** (अप्र.) एम.एड. शोधपत्र त्रि.वि. कीर्तिपुर
- ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०६७) **सामान्य भाषा विज्ञान चाहबल काठमाडौं**, शुभकामना प्रशासन
- थापा, चन्द्रकुमार (२०६९) **कक्षा-१० को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समविष्ट तत्सम शब्दहरूको अध्ययन**, अप्रकाशित, स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि. कीर्तिपुर
- नेपाल, खगेन्द्रप्रसाद (२०६९) **कक्षा आठको नेपाली पाठ्यपुस्तकको जीवनी विधामा प्रयुक्त शब्द भण्डारको अध्ययन**, (अप्र.एम.एड.शोधपत्र) त्रि. वि.कीर्तिपुर
- पोखरेल, बालकृष्ण तथा अन्य (सम्पा.) (२०६७) **नेपाली वृहत् शब्दकोश** (सातौं संस्करण) काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार

- भट्ट, चक्रदेव (२०६७) **माध्यमिक तहको नेपाली पाठ्यपुस्तकको जीवनी विधामा प्रयुक्त शब्दभण्डारको अध्ययन** (अप्रकाशित एम.एड. शोधपत्र) त्रि. वि. कीर्तिपुर
- भट्टराई, रामप्रसाद (२०६५) **भाषिक अनुसन्धान विधि** (तेस्रो संस्करण) काठमाडौं: शुभकामना प्रकाशन
- भट्टराई, रामप्रसाद (२०६५) **नि.मा.तह पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको अध्ययन** (अप्र.लघु अनुसन्धान) काठमाडौं: शिक्षाशास्त्र संकाय
- भट्टराई, हिराकुमारी (२०६८) **कक्षा पाँचको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट तत्सम शब्दहरूको अध्ययन** (अप्रकाशित एम.एड.शोधपत्र) त्रि. वि. कीर्तिपुर
- रङ्गोड, राजेन्द्र कुमार (सन् १९३७) **ए स्टडी अफ स्पोकन भोकाबुलरी अफ द प्राइमरी स्कुल चिल्ड्रेन । पीच.डी.थेसिस**
- लम्साल, रामचन्द्र तथा अन्य (२०६५) **सामान्य भाषा विज्ञान काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार**
- शर्मा, मोहनराज (२०५७) **शब्दरचना र वर्ण विन्यास**, काठमाडौं नवीन प्रकाशन सम्प्रेषण परिवार, सम्प्रेषण वार्षिक पत्रिका, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि.वि.कीर्तिपुर अड्क २,३,४५
- शर्मा, सोमप्रसाद (२०३८) **नेपाली कथा र उपन्यास सहयोगी, एम.के.पब्लिशर्स एण्ड डिस्ट्रिब्युटर्स, काठमाडौं**

व्यक्तिवृत्त विवरण

नाम: शान्तिबहादुर बस्नेत
जन्म: २०२७/०४/०६ गते
ठेगाना: भद्रपुर - २ (लक्ष्मीनगर) भगापा
पिता: गणेशबहादुर बस्नेत
माता: हस्तमाया बस्नेत
पत्नी : इन्दु बस्नेत
पेशा : शिक्षण

कार्यरत संस्थाको नाम : श्री अरनिको उ.मा.वि., भद्रपुर-१, भगापा

मोवाईल नं.: ९८४२६२६०७१

शिक्षा

एस.एल.सी. : श्री भद्रपुर मा.वि., भद्रपुर (२०४६)

आई.ए.: मेची बहुमुखी क्याम्पस, भद्रपुर (त्रि.वि.२०५०)

बी.एड. : कनकाई बहुमुखी क्याम्पस, सुरुङ्गा (त्रि.वि.२०६५)

एम.एड. : कनकाई बहुमुखी क्याम्पस, सुरुङ्गा (त्रि.वि.अध्ययनरत)

परिशिष्ट-१
आगन्तुक शब्दहरु

१. छिमेकी

खत्तम,	तमासा,	तुजुक,	निमेक,
नोक्सान,	पसल,	बखत,	बदख्वाई,
बुजुक,	मजुरी,	वास्ता,	सहर

२. मधुमालतीको कथा

अनजान	आवाज	इन्कार	कावा
किताब	क्लाइमेक्स	खबर	ख्याल
गरिब	जवाफ	जोस	जिद्दी
तमास	दङ्ग	नोकर	पैसा
प्लाष्टिक	फर्माइस	फसाद	फ्रक
बगैँचा	बहादुरी	बाइस्कल	बेइमान
मगज	मोटर	रिबिन	सहर
सायद	सेकेण्ड	स्याबजी	स्याबास

३. रातभरि हुरी चल्यो

अन्दाज	आवाज	एकड	कमान
गोदाम	चिया	च्यादर	जमिन
जामा	जिद्दी	टर्च	टिन
डाक्टर	ड्राइक्लिन	तख्ता	तलब
तौर	दराज	दोकान	पर्वाह
पुलिस	फाल्टु	फुर्सद	बजार
बिल्लिडड	बोजु	मजा	माल
सरम	सहर	सेर	स्कूल

४. शत्रु

अदब
नाहक
फैसला
मालिक

इज्जत
नोकरी
बदला
मास्टर

इन्स्पेक्टर
पुलिस
बाप
रेल

गरिब
फसाद
बेइज्जत
रैती

५. हारजित

अख्तियार
उजुर
खातुका
जरुर
तबर
देदी
निराई
फसल
बयस
बेसाहा
मनाही
रैती
हेठी

अदालत
ओत
खरखातिर
जवान
तसल्ल
द्यौताइ
निसाफ
बखत
बयार
भलादमी
मरदसबाज
रोजन्दै
होरहा

आल्मुनियम
ओसारा
गरम
जाजिम
ताकत
नजर
पर्वाह
बखेडा
बर्कत
मचिया
मोज
सख्त

इज्जत
काउडा
गरिब
डेहेरी
दब्बर
नालिस
पाजी
बधना
बेइज्जती
मज्जा
रेसमी
सैतान